

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ

Шифр: **Stopbullying**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. БУЛІНГ ЯК ЗАГРОЗА КОНСТИТУЦІЙНИМ ПРАВАМ І СВОБОДАМ ДИТИНИ.....	6
1.1. Булінг як конституційно-правовий делікт: поняття, ознаки, види.....	6
1.2. Причини та умови виникнення булінгу.....	11
РОЗДІЛ 2. ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ В АСПЕКТІ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	15
2.1. Вітчизняний та зарубіжний досвід в організації протидії булінгу.....	15
2.2. Рекомендації щодо удосконалення конституційно-правових засад протидії булінгу в Україні.....	20
ВИСНОВКИ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ.....	36

ВСТУП

Актуальність теми. Національна стратегія у сфері прав людини спрямована на вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері. Одним з її напрямів є забезпечення прав дитини, метою якого є створення сприятливого середовища для виховання, навчання, розвитку дитини та ефективної системи забезпечення реалізації її прав [14]. Україна, ратифікувавши Конвенцію про права дитини 1989 р., визначила, що держава має вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства [4].

Відповідно до статті 54 Конституції України повна загальна середня освіта є обов'язковою [5]. Така норма Основного Закону, беззаперечно, прогресивною, однак навчання в освітніх закладах може супроводжуватися негативним впливом на дитину, зокрема у вигляді булінгу. Тому 18 грудня 2018 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», спрямований на захист дитини від такого виду насильства.

Сьогодні проблема цькування набула масового характеру. Вчинення булінгу стало звичайним способом самоствердження в дитячому колективі, при цьому вчителі можуть просто не звертати на такі випадки увагу. Певні непорозуміння між учнями в освітніх закладах існували і раніше, проте останнім часом вони набули більш жорстокого виразу. Іноді учасники освітнього процесу порушують не тільки норми моралі, на яких ґрунтуються нормальні людські взаємовідносини, а й статті Основного Закону, де закріплено, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [5].

За останніми даними UNICEF в Україні відсоток жертв булінгу сягнув

37,9 [20, с.42]. Цифри беззаперечно вражають. Вони сигналізують про те, що навіть ті антибулінгові заходи, які проводяться Міністерством освіти і науки, Міністерством юстиції та громадськими організаціями не є достатньо ефективними. Запровадження в Україні адміністративної відповідальності за вчинення булінгу та статистика судових рішень підтверджують малоефективність заходів у запобіганні цькуванню в освітніх закладах. Важливість вивчення теми також обумовлюється тяжкістю наслідків для потерпілих від шкільного насильства. Тому, вважаємо, що ця тема є вельми актуальною та потребує детального дослідження.

Тема булінгу є малодослідженою серед юристів-науковців, більше напрацьовань з даної проблематики у педагогів та психологів. Внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та Закону України «Про освіту» зробило проблему булінгу актуальною і серед правознавців. При цьому дослідження проводяться серед фахівців різних спеціалізацій: кримінального, адміністративного, конституційного права. Проблематику булінгу та його різновидів досліджували такі вчені як: А. Ведернікова, Ю. Градова, О. Іваній, І. Лубенець, К. Плутницька, Н. Прібиткова, О. Шуміло, К. Янішевська тощо. Більшого дослідження тема булінгу набула серед зарубіжних вчених: особливої уваги заслуговують роботи Д. Олвеуса (*D. Olweus*), який одним з перших почав працювати в цій сфері, а його рекомендації та антибулінгова програма успішно використовуються у всьому світі. Крім того, слід відзначити праці інших зарубіжних вчених, зокрема: К. Брейвіка (*K. Breivik*), Д. Дьюї (*J. Dewey*), С. Лімбера (*S. Limber*), Д. Патчіна (*J. Patchin*), Г. Роберже (*G. Roberge*), П. Сміта (*P. Smith*), С. Суоер (*S. Swearer*) та ін.

Мета даної роботи полягає у комплексному дослідженні булінгу як загрози конституційним правам і свободам дитини та формуванні пропозицій з удосконалення конституційно-правових засад протидії булінгу в Україні.

Досягнення поставленої мети забезпечується шляхом вирішення наступних **завдань**: дослідити поняття булінгу, виділити його ознаки,

проаналізувати види булінгу; визначити причини та умови його виникнення; охарактеризувати досвід України та зарубіжних країн в організації протидії булінгу; провести анкетування серед учнів шкіл м. Харкова на предмет обізнаності та причетності до булінгу; проаналізувати вітчизняну статистику притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення булінгу; надати рекомендації щодо профілактичних заходів з попередження випадків булінгу у освітніх закладах.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з протидією булінгу, а **предметом** - конституційно-правові засади протидії булінгу в Україні

Методологічну основу дослідження складають філософські, загальнонаукові і спеціальнонаукові методи. Діалектичний метод складає основу дослідження та знайшов свій прояв при виявленні особливостей розвитку булінгу в шкільному середовищі (розділ 1). Системно-структурний метод дозволив визначити основні складові булінгу (підрозділ 1.1). Використання порівняльно-правового методу допомогло при проведенні комплексного порівняльно-правового аналізу антибулінгових програм в зарубіжних країнах (підрозділ 2.1). Формально-логічний метод застосовувався для виявлення недоліків вітчизняного законодавства та правозастосовної практики в сфері булінгу (підрозділ 2.1). При формулюванні емпіричної основи дослідження використовувались статистичний метод та метод анкетування (підрозділ 2.2). Зазначені методи використовувались в комплексі, що забезпечило достовірність результатів наукового пошуку.

Апробація наукової роботи. Основні положення дослідження було апробовано в науковій статті та двох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, які включають чотири підрозділи, висновків, списку використаних джерел, а також додатків.

РОЗДІЛ 1. БУЛІНГ ЯК ЗАГРОЗА КОНСТИТУЦІЙНИМ ПРАВАМ І СВОБОДАМ ДИТИНИ

1.1. Булінг як конституційно-правовий делікт: поняття, ознаки, види

Проблема непорозуміння між учнями в школах та інших освітніх закладах завжди мала місце. Суперечки перманентно притаманні шкільному середовищу, оскільки останнє за своєю сутністю є соціумом, в якому завжди існує конфлікт за розподіл суспільного продукту. В даному випадку, таким продуктом буде виступати авторитет та увага однолітків, що є необхідними атрибутами при побудові свого іміджу для кожного члена суспільства. Проте останнім часом вираз, якого набувають ці суперечки та непорозуміння серед підлітків, стає відверто масштабним та явно надмірним. За даними звіту, представленого UNICEF 6 вересня 2018 р., кожний другий учень віком від 13 до 15 років (а це приблизно 150 мільйонів дітей у світі) зазнавав насильства з боку однолітків у школах або поблизу школи [37, с. 195]. Тобто з одного боку ми говоримо про те, що шкільна освіта є необхідною ланкою побудови громадянського суспільства, одним із основоположних пластів формування особистості дитини, а з іншого, школа не є цілком безпечним місцем для підлітків. Такий стан речей дозволяє вести мову про те, що булінг став поширеним явищем у шкільному середовищі.

За своєю суттю він спрямований на порушення комплексу конституційних прав людини: право на життя (ст. 27), право на повагу людської гідності (ст. 28), право на особисте та сімейне життя (ст.32), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), право власності (ст. 41), право на освіту (ст. 53) тощо. Це дає підстави стверджувати, що булінг виступає конституційно-правовим деліктом, оскільки посягає на найвищу соціальну цінність в державі – людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Конституційно-правовий делікт представляє собою суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дію або бездіяльність), що посягає на

конституційний лад та його інститути, за вчинення якого передбачена конституційно-правова відповідальність [1, с. 35]. Як і будь-який конституційно-правовий делікт булінг має такі складові правопорушення як: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона. В якості об'єкта виступають конституційні права людини, суб'єкта – учасники освітнього процесу (школяр, вчитель, адміністрація школи), об'єктивною стороною є діяння та його наслідки у вигляді шкоди психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, суб'єктивною стороною є, передусім, вина.

Першими комплексними дослідженнями прояву систематичної довготривалої агресії серед учнів займалися норвезькі вчені у 1970-х роках. Вони дали назву цьому явищу – булінг, що походить від англійського «to bully» – залякувати, цькувати [2, с. 46]. Поряд із булінгом виділяють також поняття «мобінгу». Прояв останнього полягає у систематичному приниженні, цькуванні, психологічному терорі співробітника в колективі, зазвичай з метою звільнення. Тобто принципова відмінність булінгу від мобінгу виражається у їх суб'єктах вчинення. У булінгу це учасники освітнього процесу, у мобінгу – співробітники колективу. Сама дефініція «мобінг» походить від англійського «mob» (натовп).

Одним із перших вивченням проблеми булінгу займався Д. Ольвеус (D. Olweus), який визначив дане явище в шкільному колективі як «ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного учня чи кількох учнів» [22]. Саме після публікації його праці «Агресія в школах. Булери та жертви» («*Aggression in schools. Bullies and whipping boys*») світова спільнота звернула увагу на те, що ця проблема дійсно існує. Вчений вважав, що булінгу притаманний колективний характер, а його підґрунтям виступають соціальні зв'язки. Саме визначення Д. Ольвеуса згодом стали вважати загальноприйнятим. Вже тоді вчений зазначав, що характерною ознакою булінгу є «нерівність соціальної влади або фізичної сили» [33, с. 98].

Вітчизняним законодавством поняття булінгу врегламентовано не так

давно. Булінг визначається як «діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [12].

Не кожне діяння за своєю формою є булінгом. Йому притаманні певні **ознаки**, а саме:

- систематичність (повторюваність) – тобто такі діяння відбуваються неодноразово, тривалі дії продовжують повторюватися протягом певного проміжку часу;
- наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі;

Кривдником (булером) є особа, яка проявляє агресію до іншого учасника освітнього процесу (жертви), фізично чи психологічно переважає його. В повсякденному житті дана агресія може проявлятися не лише до однокласників, інших учнів закладу та вчителів, а й до батьків. Залежно від типу поведінки булера можна виділити: власне булера, дії якого полягають у безпосередньому заподіянні страждань потерпілому, та булера-підбурювача, дії якого полягають у підбуренні інших вчиняти цькування.

Потерпілий (жертва булінгу) – це особа, якій булер завдає страждань. Жертв булінгу визначають як тих, кого часто переслідують, а вони, в свою чергу, не проявляють у відповідь фізичну чи психологічну агресію або їх відповідь не є рівноцінною завданій кривді.

Спостерігачі – це особи, які споглядають на вчинення булінгу. Можна виділити спостерігачів, які намагаються зарадити цькуванню і зупинити булера (всіляким чином допомогти потерпілому), та спостерігачів, які не намагаються зарадити цькуванню. Така бездіяльність може бути викликана страхом самого спостерігача бути в подальшому переслідуваним з боку

булера або банальною байдужістю.

- діяння булера мають наслідком заподіяння фізичної або психічної шкоди; відчуття приниження, страху, тривоги; підпорядкування потерпілого, спричинення соціальної ізоляції. В цьому випадку, досить доречно, на нашу думку, на практиці враховувати аспект внутрішнього (суб'єктивного) сприйняття жертвою знущань зі сторони булера. Тобто, чи сприймає реально потерпілий такі наслідки, чи впливають вони на його позиціонування себе як повноправного члена соціуму – чи є такі наслідки реальними.

В свою чергу, К. Плутицька відносить до ознак булінгу навмисність, систематичність, агресивність, вираз у формі поведінки, наявність булінг-структури (булер, жертва, спостерігачі) та уразливість жертви [11, с. 79]. Така точка зору, з нашого погляду має також право на існування, оскільки загалом вона дещо деталізує законодавчі ознаки і розкриває їх психологічний аспект.

Міністерство юстиції України розробило та презентувало інфографіку щодо відмінностей булінгу від «небулінгу» (див. додаток № 1). Однією з визначних рис булінгу є те, що сторони між собою є нерівними. Тобто, булер завжди у фізичному чи психологічному плані переважає свою жертву. У фізичному, він, наприклад, може бути більшим за зростом, за вагою, сильнішим тощо, а у психологічному – більш непохитний до образ на його адресу, більш лайливий, зневажливо ставиться до зауважень, тобто має більший рівень соціально-психологічної адаптованості. Нерівність сил кривдника і жертви може полягати у стані здоров'я, а також у кількісній перевазі булерів.

При розгляді конкретної справи та винесенні рішення по ній обов'язковою складовою є встановлення всіх ознак булінгу. Проаналізувавши судову практику, ми бачимо, що у кожному рішенні вказуються всі зазначені ознаки такого діяння із прив'язкою до фактичних обставин справи. Всі ці факти підлягають доказуванню. За відсутності хоча б однієї з ознак ставиться під сумнів існування факту булінгу як

правопорушення в цілому. За 2019 рік працівниками ювенальної поліції було складено 344 протоколи за статтею 173⁴ КУпАП, 10 % з яких суди повернули на доопрацювання або скасували. Станом на вересень 2019 року маємо 197 судових рішень, з яких в 93 справах на самого булера чи його батьків було накладено штраф, у розмірі від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Стосовно проявів булінгу, то він може бути прямим та непрямим. *Прямий* булінг має місце, коли жертву б'ють, дражнять, вербально ображають, завдають шкоди речам, забирають гроші тощо. Тобто булер безпосередньо показує своє ставлення до жертви в негативному ключі. *Непрямий*, у свою чергу, виражається у бойкотуванні жертви, поширенні про неї чуток, уникання зустрічей, різного роду маніпуляції. Результати соціологічних досліджень показують, що випадки прямого булінгу більш поширені в молодшій школі, а пік поширення непрямого – перехід в середню школу [26, с. 467].

Одним із проявів булінгу є хейзинг, який полягає у нав'язуванні дій більш складного характеру «новачкам» класу. Хейзинг може також мати прихований характер та тяжкі наслідки, оскільки часто може супроводжуватися насильством (навіть сексуальним) [21, с. 272].

Булінг має різні форми прояву. Виокремлюють такі **види булінгу**: фізичний, психологічний, економічний, сексуальний, із застосуванням засобів електронних комунікацій (кібербулінг).

Фізичний булінг полягає у фізичному залякуванні жертви, що може знаходити свій прояв у штовханнях, ударах, стусанах, поштовхах, небажаних дотиках, блокуванні дій тощо. Слід звернути увагу на те, що випадкові фізичні ушкодження, наприклад, спричинені під час гри чи змагань, не є булінгом.

Психологічний булінг полягає у залякуванні жертви шляхом враження її емоційно-психологічного стану, вжиття дій для заниження її самооцінки без фізичного втручання. Зокрема, це можуть бути лайка, інші словесні образи,

погрози, неповажні коментарі стосовно зовнішності, навчання, сім'ї, етнічної приналежності, релігії, інвалідності, стилю, одягу, психологічна ізоляція жертви з колективу та інше. Необразливі жарти, палкі та гучні суперечки не вважатимуться булінгом, за умови, що обидві сторони знаходяться в рівних умовах.

Економічний булінг знаходить свій прояв у пошкодженні, знищенні речей жертви (пеналів, книжок, зошитів, портфелів), її одягу, крадіжки, приховування її майна, вимагання грошей, інших матеріальних цінностей. Випадкове пошкодження чи знищення майна особи як і випадкові фізичні ушкодження не є булінгом.

Сексуальний булінг може полягати у наданні жертві образливих прізвиськ, погроз, інших образ сексуального характеру, дотиках тощо. На противагу цьому, необразливі залицяння, інші знаки уваги (смикання за волосся, підморгування, легкі обійми), прийнятні для стосунків хлопців та дівчат цього віку, не є булінгом.

Кібербулінг є видом знущань за допомогою засобів електронних комунікацій. Тобто образи можуть надходити в якості коментарів під фото, дописів на сторінці жертви у соціальній мережі, приватних повідомлень, створення групових чатів для приниження тощо. Поодинокі образливі коментарі та ті, що не мають чітко визначеного адресата, також інші словесні перепалки не вважаються булінгом. Частіше на практиці дані види комбінуються, тобто булер діє з усіх можливих «фронтів».

1.2. Причини та умови виникнення булінгу.

Булінг – це конфлікт, тобто таке явище, що може мати місце тільки в суспільстві. Це боротьба за розподіл суспільного продукту, чим виступає влада, авторитет, увага, вплив в певній соціальній групі. Мета використання булінгу – задоволення потреб булера. Тобто булер отримує бажану владу шляхом фізичного чи психологічного насильства.

Булери мають труднощі в контролі над імпульсами та гнівом, легко

вступають у конфлікти зі своїми однолітками та з дорослими. У агресорів простежується дефіцит соціальних навичок та ірраціональність переконань, що вони не будуть зазнавати жодних наслідків за свою поведінку. Це в свою чергу призводить до закріплення переконання, що насильство є єдиним засобом для досягнення своїх цілей та задоволення своїх потреб [29, с. 101]. Основною метою булінгу є отримання влади, привілейованого статусу, авторитету в колективі, спричинення шкоди іншим та результат – нагорода матеріального (гроші, речі, цигарки) чи психологічного характеру (увага, влада, авторитет).

Булери мають потенційно вищу здатність стати правопорушниками, оскільки мають сформовану установку «несприйняття» законів співіснування в суспільстві. У більшості випадків початок агресії у булерів відбувається у 6-11-річному віці, тобто бере свій початок з молодшої школи. Вербальна агресія є найбільш поширеним типом знущань (82,2%), а клас є найбільш поширеним місцем для здійснення агресії (60,2%) [23]. Булери добре «зчитують» чужі емоції, психологічний стан особи та майстерно маніпулюють. Задовольняючи свої потреби у впливі та авторитеті в шкільному віці шляхом насильства булер може в подальшому, у дорослому віці, не знайти іншого шляху вирішення проблем. Колишній булер може в майбутньому провокувати ситуації мобінгу (насильства на роботі щодо працівника колективу), а також має високий ризик в дорослому віці вести аморальний спосіб життя, що може мати наслідком формування особистості злочинця. Так, у своєму дослідженні П. Смоковськи та К. Копаз (*P.Smokowski, K.Kopasz*) встановили, що 60 % булерів, які цькували своїх однолітків у середній школі, вже у віці 24-35 років мали хоча б одне кримінальне засудження [40, с.102].

Жертви булінгу, як правило, належать до сімей, батьки яких або надмірно піклуються про них або, які дуже сильно обмежують їх у виборі, постійно карають за неналежну поведінку [39, с. 117]. Такі діти часто страждають нервовими розладами, перманентно знаходяться у стресі; мають

низьку самооцінку; чутливі, тривожні, схильні до реагування на конфліктну ситуацію сльозами, слабкі фізично; надають перевагу спілкуванню з дорослою компанією, ніж з однолітками. У деяких випадках може спостерігатися зміна поведінки, необґрунтована істерика, фобія чи страх ходити до школи, що часто призводить до прогулів чи втечі. Часто такі особливості поведінки жертви є позитивними «сигналами» для булера, що його цькування будуть «прийнятними» повною мірою. До групи ризику стати жертвою булінгу також потрапляють діти, що мають: труднощі із успішністю, надмірну вагу, епілепсію, розлади аутичного характеру та інші хронічні хвороби, особливо ті, що «позначаються» на зовнішності дитини [30, с. 21]. Це підтверджується даними статистики, за якими найчастіше причиною вчинення булінгу стає зовнішність жертви (*див. додаток 2*). Д. Ольвеус стверджує, що існують ситуації, коли віктимізація продовжує діяти і після завершення знущань, а потім це може призвести до неврозів, істерії та депресії; це частіше відбувається у дівчат, ніж у хлопчиків [32, с. 126].

Судова практика має досвід притягнення булера до відповідальності за вчинення цькування, жертвою якого були не тільки однолітки, а й вчитель [18], коли власне вчитель виступав булером [17], та адміністрацію школи в особі директора за приховування факту булінгу, неналежного дослідження обставин [19].

Не менш небезпечною є роль спостерігачів. Відсутність реакції спостерігачів є «сигналом» для булера про те, що така його агресивна модель поведінки є нормальною. Таким чином, своєю бездіяльністю вони підбурюють булера на подальшу агресію. Крім того, байдужість спостерігачів може провокувати появу такої установки у жертви, коли остання вважає, що бути підданим цькуванню є невідворотнім та неминучим для неї. В свою чергу, спостерігачі, що намагаються зарадити здійсненню цькування, за відсутності необхідної підтримки зі сторони також можуть бути згодом піддані образам і насильству з боку булера в подальшому.

Певний вплив на пропагування шкільного насильства мають образи в художній літературі для молоді, де «хулігани» часто є головними героями. Вони зазвичай зображуються в якості дитини чи підлітка, що мають маргінальні якості. Прикладів хуліганських тропів вистачає: «Back to the Future» (1985); «The Craft» (1996); «Гаррі Поттер» (1997–2007) [21, с. 105-106]. Найбільшу прихильність у молоді мають саме такі собі «хулігани», які своїми витівками заробляють авторитет. Відповідно, глядачі, основну аудиторію яких становлять школярі та студенти, вважають за можливим «перейняти» досвід, а може й долю, улюблених персонажів, забуваючи про те, що це лише завчасно спланована гостросюжетна стрічка.

Зараз ми можемо вести мову про те, що булінг є проблемою не тільки в Україні, а й в усьому світі, оскільки за результатами дослідження, проведеного в 1980-х роках, 15% дітей регулярно стикалися з проблемою булінгу [33, с. 43]. В 2005 році цей відсоток збільшився до 28%, а в 2007 – до 32% [35], на сьогодні цифри продовжують зростати. Але це не просто цифри, за кожною з них стоїть дитина, яка не завжди знаходить сили чинити опір агресору. Через це рівень нервових розладів, психозів, а подекуди і суїциду серед підлітків стає вищим. Масштаби булінгу стають все більш глобальними та набувають характеру світової проблеми. Насильство в школі згодом може «перерости» в насильство у дорослому житті, змінити світосприйняття особи, її уявлення про нормальне співіснування в суспільстві. Виходячи із показників статистики, із того, що такі випадки не є поодинокими, можна стверджувати, що потенційно це може становити небезпеку для світової спільноти.

Правова політика держави має бути спрямована на усунення причин та умов виникнення булінгу, а це, в першу чергу, залежить від оточення, в якому знаходяться діти. Тому слід не тільки боротись з домашнім насильством (оскільки булери переймають поведінку батьків), але й проводити виховання зростаючого покоління у дусі поваги до прав людини. І в цьому процесі головна роль має відводитись освітнім закладам.

РОЗДІЛ 2. ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ В АСПЕКТІ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Вітчизняний та зарубіжний досвід в організації протидії булінгу

Згідно Постанови Верховної Ради України «Про засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 року одним з основних напрямів державної політики в галузі прав людини є створення належних умов, вироблення механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою своїх прав та законних інтересів [13]. Тому в рамках даного напрямку державної політики мають відбуватись заходи, що спрямовані на протидію булінгу. Слід відзначити, що проблема булінгу в Україні не є новою, за радянських часів вона також мала місце. В той час протидія цьому явищу мала виключно характер соціального, морального обов'язку: як «тягар» виховання батьків, відповідної реакції вчителів, окремі випадки пригнічення явища булінгу самим колективом дітей. Законодавчого врегулювання відповідних дій не вживалося.

Проблема булінгу в світі почала набувати статусу мейнстріму після комплексних досліджень Д. Ольвеуса. Саме він задав цій проблемі тренду, довів її значимість й актуальність та започаткував хвилю багаточисленних психологічних досліджень в галузі феноменології, профілактики та протидії булінгу. Зважаючи на дані статистики (що зазначалися в попередньому розділі) досить абсурдним вдається твердження про те, що є можливим абсолютне викорінення булінгу як соціального явища на сучасному етапі розвитку суспільства. Більш коректною є мета максимальної мінімізації негативних проявів, їх найбільше скорочення. Повне викорінення булінгу як явища соціуму не є можливим спираючись на те, що за своєю природою булінг є конфліктом. Тому правова політика держави має бути спрямована на профілактику булінгу в закладах освіти.

В Україні останнім часом почалася активна антибулінгова кампанія. Суттєві корективи були внесені на законодавчому рівні стосовно

відповідальності за вчинення цькування. Зокрема, КУпАП був доповнений статтею 173⁻⁴ яка передбачає адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин за вчинення булінгу [3]. Також законодавцем було передбачено таку кваліфікуючу ознаку цього діяння як вчинення правопорушення групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення. На нашу думку, доцільно було б додати таку кваліфікуючу ознаку даного правопорушення як: булінг стосовно особи з інвалідністю. Необхідно зауважити, що при кваліфікації правопорушення за даною ознакою важливим є аспект того, що булер має усвідомлювати, що він здійснює цькування стосовно особи з інвалідністю. Тобто доречно сформулювати її як «булінг стосовно особи з інвалідністю, якщо булер знав про інвалідність потерпілого або потерпілий мав явні ознаки наявної інвалідності».

Разом із тим, законодавцем була передбачена відповідальність керівника закладу освіти за неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу, що сталися в цьому освітньому закладі [3]. Фактично ця норма покладає юридичний обов'язок на адміністрацію закладу освіти реагувати на відповідні насильницькі випадки шляхом ініціативного інформування. Вже сформувалася певна судова практика щодо притягнення педагогічного колективу та адміністрації шкіл до такої відповідальності.

Питаннями протидії булінгу в Україні займається Міністерство юстиції України в рамках проекту «Я маю право». Ним проводиться профілактична робота з протидії булінгу: різного роду лекції, тренінги, розробляються агітаційні матеріали, відеоролики, проводиться Всеукраїнський тиждень протидії булінгу тощо. Громадські об'єднання також долучені до протидії булінгу. Такими є: UNICEF в Україні (інформування батьків та дітей про булінг та протидія йому); благодійний фонд «Kiddo» (протидія булінгу); громадська організація «Студена» (недискримінаційне навчання);

Український інститут дослідження екстремізму (дитяче насильство); Жіночий консорціум України (попередження та подолання насильства в дитячому середовищі); Український фонд «Благополуччя дітей» (вчить дитину захищати себе); Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» (протидія насильству в сім'ї та школі) [8].

Роль громадських об'єднань в організації протидії булінгу є досить значимою. Кожна із вищезазначених організацій має власні офіційні веб-портали, на яких бажаючі можуть знайти інформацію стосовно того, що таке булінг; куди треба звертатися, якщо ти став його жертвою; як захистити себе в різних ситуаціях і навіть є інформація для батьків як запобігти тому, аби ваша дитина стала жертвою булінгу тощо. Сьогодні аби зацікавити, особливо дітей, переглянути інформацію на таких веб-сторінках громадські організації створюють інтерактивні варіанти перегляду з елементами ігор та розваг аби вивчати та ознайомлюватися з необхідною інформацією було не тільки корисно, а й не менш цікаво. Яскравим прикладом такого порталу є веб-сторінка UNICEF в Україні «www.stopbullying.com.ua» (див. додаток 3).

Законодавчі нововведення щодо кваліфікації булінгу в якості адміністративного порушення є, безперечно, позитивною новелою. Проте слід констатувати той факт, що адміністративне стягнення, в більшості випадків накладається не на самого булера, а на його батьків (законних представників). Це ставить під сумнів ефективність його накладення. З юридичної точки зору це є вірним, проте з психологічної точки зору малоефективне. Тому стрижнем концепції протидії булінгу має бути морально-психологічний підхід до цього питання.

Дослідження, проведене серед 27 країн під егідою Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) у 2014-2015 рр. стосовно розповсюдження булінгу серед хлопчиків 11-15 років, показало, що найнижчий показник відмічається у Швеції (4%). Трійку лідерів у даному дослідженні очолили Австрія (21, 2%), Естонія (20, 3%) та Росія (18%).

Високий відсоток булінгу спостерігається в азіатських країнах (через

особливості менталітету віддають перевагу замовчуванню проблеми), у США (через мультикультурність країни одні й ті ж методи боротьби не працюють для представників різних національностей), у пострадянських країнах (через застарілі радянські підходи у вихованні, які досі зберігаються в багатьох регіонах).

В Японії спостерігається дуже високий відсоток цькування в школах, в тому числі агресорами досить часто виступають вчителі. У 2013 році там було прийнято закон, який зобов'язував школи інформувати про випадки булінгу. Проте більш успішним є запровадження мобільного додатку STOPit, завдяки якому школярі можуть сповістити про випадки булінгу.

У Канаді школи у питаннях протидії булінгу відходять від принципу так званої «нульової толерантності». Останній полягав у суворих санкціях проти булерів (відсторонення від навчання/виключення зі школи) [34, с. 1]. Поширеною практикою є проведення практичних занять, на які запрошуються гості-експерти: психологи, соціальні працівники, поліцейські, які співпрацюють зі школою. Такі майстер-класи присвячуються ознайомленню із законодавством, яке визначає правила поведінки підлітків [27, с. 84]. Велика увага також приділяється поширенню інтерактивних антибулінгових ресурсів: на офіційних веб-сторінках шкіл розміщуються матеріали для учнів, вчителів та батьків; інтер'єр класної кімнати оформлюється антибулінговими плакатами, стінгазетами, листівками. Для здійснення моніторингу проблеми булінгу в школі регулярно проводиться анкетування серед учнів, їх батьків та вчителів; ведеться журнал для запису кількості випадків та заяв, які надійшли від батьків; ситуація обговорюється на зібраннях учителів та на батьківських зборах [6, с. 34].

В Сполучених Штатах Америки кожний штат має свій закон, що регулює питання булінгу у школах, це компенсує відсутність федерального закону в цій галузі. Крім того, тут спостерігається ситуація, за якої не обов'язково створювати безліч офіційних антибулінгових програм, можна

просто включити деякі їх компоненти в повсякденне навчання. Тобто кожен урок прямо чи опосередковано має торкатися проблеми булінгу, виховання толерантності й поваги у колективі: це або урок зі спеціалізованою темою про булінг та його наслідки або цікаві інтерактиви, які допомагають учням відчувати себе у єдиному колективі [10].

Встановлення камер спостереження було головною дією, яку вживала адміністрація школи для вирішення проблеми булінгу у Греції [23, с. 1].

На наш погляд, найбільшій уваги заслуговує досвід скандинавських країн у розробленні державної стратегії щодо протидії булінгу.

Швеція є досить прогресивною країною в процесі боротьби з булінгом, оскільки в країні вироблена чітка законодавча стратегія боротьби з цькуванням відповідно до закону, прийнятому у 2006 році. Згідно закону всі дошкільні заклади та школи несуть відповідальність за протидію булінгу дітей. Наслідки цього закону полягають у тому, що, коли педагогічні працівники дізнаються про те, що діти зазнавали жорстокого поводження, вони мають розслідувати дані випадки та працювати над вирішенням проблем, аби запобігти повторним випадкам знущань. Крім того, в Швеції було запроваджено посаду омбудсмена з питань захисту дітей та студентів (ВЕО) у складі Шведської шкільної інспекції, яка є окремою організацією від Омбудсмана у справах дітей у Швеції (*Barnombudsmannen*). ВЕО – це орган, який контролює Закон про освіту щодо знущань у школі та дошкільних закладах. Батьки та діти можуть повідомити ВЕО про випадки знущань у школах та дошкільних закладах [25, с.133].

Закон про базову освіту Фінляндії 1999 року закріпив положення, що кожен школяр має право на безпечне шкільне середовище, а викладачі освіти несуть відповідальність за те, щоб учні не зазнавали насильства чи знущань у школі. У 2003 році до закону було внесено зміни, які зобов'язали освітні заклади складати плани щодо захисту учнів від насильства, знущань та домагань [38, с. 405]. Незважаючи на це відсоток жертв булінгу продовжував зростати, після цього було розроблено програму боротьби з хуліганством

KiVa. Програма включає універсальні дії (уроки на задану тематику, посібник для батьків, плакати з інформацією) та віртуальне навчання (антибулінгова комп'ютерна гра для учнів початкових класів, Інтернет-форум «Вулиця KiVa» для учнів середньої школи). У центрі KiVa знаходиться навчання спостерігачів (свідків булінгу), у яких намагаються викликати співчуття до жертв булінгу.

Норвезька антибулінгова кампанія має назву «Zero» та передбачає досить нестандартний підхід до протидії булінгу. Зокрема, кожна школа створює спеціальну раду, куди входять декілька вчителів, батьків, учні, а очолюється вона директором школи. Такий різний склад представників, на думку влади, має забезпечити найбільш комплексний підхід попередження та виявлення випадків булінгу [31, с. 744].

Отже, правова політика держави у протидії булінгу має бути спрямована не тільки на прийняття законодавчого акту, який би встановлював відповідальність за цькування, та зобов'язував адміністрацію школи проводити відповідні розслідування. Держава має розробити певну стратегію боротьби з булінгом, а отже необхідне запровадження антибулінгових програм, які успішно діють в багатьох країнах. Тому наразі потрібно, по-перше, включити протидію булінгу як один з напрямів державної політики в галузі прав людини. По-друге, розробити універсальний план профілактичних заходів для освітніх закладів, на підставі якого школи та інші заклади освіти складатимуть свої плани та звітуватимуть кожні півроку щодо його виконання.

2.2. Рекомендації щодо удосконалення конституційно-правових засад протидії булінгу в Україні

В рамках дослідження протягом вересня-грудня 2019 року нами було проведено анонімне анкетування серед учнів 4-9 класів шкіл міста Харкова та студентів 1 курсу ХНУ імені В.Н. Каразіна на предмет обізнаності та причетності до проблеми булінгу (див. додаток 4). Понад 91% респондентів

знали про те, що таке булінг на день опитування. Понад 23% опитаних зазначили, що були спостерігачами булінгу, 17 % – жертвами, майже 7 % – булерами. Найбільш розповсюдженою формою цькування були образи і глузування – понад 33%, також часто відбувалось використання прізвиськ – майже у 19% випадків, та побиття, ляпаси, штовхання – майже 17%. 77% респондентів зазначили, що найчастіше агресорами є хлопці. Понад 25% опитаних зазначили, що вчителі або не звертають увагу на ситуацію булінгу, або покладають вирішення цієї проблеми на самих учнів. Майже 47% школярів вважають, що цькування в школі можна уникнути, якщо вчасно помітять дорослі, а майже 11% – що це неминуче (див. додатки 5-6).

Разом із опитуванням нами проводилися інтерактивні лекції щодо подолання правового нігілізму стосовно проблеми булінгу в учнів шкіл Харкова. Також в рамках цих заходів відбулися й приватні бесіди із школярами з їх ініціативи щодо проблеми булінгу. Ми наголошували на тому, що булінг – це те, про що треба говорити. Найбільш розповсюдженим питанням і серед учнів, і серед педагогічного колективу було – куди слід звертатися при цькуванні в школі. Тобто, потерпілі, навіть якщо прагнуть звернутися за допомогою, просто не знають як це зробити. Відповідно, вважається доцільним створити інформаційні стенди в школах із номерами телефону гарячої лінії для можливості звернення при виникненні цькування в освітньому закладі за допомогою. Зважаючи на розповсюдженість використання засобів електронних комунікацій, окрім традиційних плакатів із друкованим номером телефону гарячої лінії, вважаємо доцільним створити плакати з QR-кодом на електронну платформу, де також можна буде знайти номери телефонів гарячої лінії, а також всю необхідну інформацію щодо булінгу (куди звертатися, яким чином тощо).

Проаналізувавши результати опитування можна побачити парадокс ситуації, що цькування, на думку учнів, можна уникнути шляхом залучення дорослих, але разом із тим майже у 25% випадків вчителі (майже єдині дорослі в рамках школи) просто не звертають на це уваги. Відсутність реакції

у вчителів може пояснюватися звичайною байдужістю або неосвіченістю в контексті того, яка саме поведінка є булінгом (це є соціальним чинником вчинення булінгу – недостатнє усвідомлення суспільством явища булінгу як соціальної проблеми [7, с. 221] – і вже саме по собі таке неусвідомлення підштовхує булера до продовження цькувань). В контексті останнього, важливо приділяти увагу освітянським програмам для вчителів стосовно загального вивчення питання булінгу, його можливого припинення в конкретній ситуації, вжиття необхідних дій для притягнення винних до відповідальності.

Методи протидії булінгу є досить індивідуальними в кожному окремому випадку. Питання причин здійснення цькування булером та шляхів подолання наслідків булінгу жертвою має вирішуватися саме виходячи із особливостей саме цього епізоду. Проте, способи виявлення таких випадків можуть бути універсальними. Булер, як правило, боїться розголосу, а жертви часто мовчать. Тому можна ввести практику «протоколювання» випадків булінгу. Мається на увазі те, що в довільній формі складається документ (навіть без зазначення реквізитів, імені заявника), в якому: описується ситуація, що трапилася (що саме вчинялося, до найменших дрібниць: хто й що кому казав/вчиняв, яка була реакція кожної зі сторін); зазначаються імена булера та жертви, чи були спостерігачі та їх імена, чи наявні певні докази (пошкоджені речі/синці тощо); зазначається чи можна було уникнути цього випадку, чи були провокації/передумови даної ситуації; описуються відчуття того, хто подає «протокол» в момент цькування та після нього; чи були поруч особи, які могли завадити/втрутитися в конфлікт/попередити його; чи зробили вони все необхідне на думку того, хто подає «протокол» для такого попередження тощо.

Такий «протокол» може бути складений не тільки самою жертвою булінгу, а й спостерігачами. Його особливість полягає у тому, що він викладається «простою мовою» звичайної дитини, із зазначенням всіх почуттів та вражень, які вона, можливо, боїться сказати в очі дорослим, але

може викласти на папері. «Протокол» має подаватися до адміністрації школи. Для забезпечення анонімності скаржника подача може відбуватися не безпосередньо, а через відповідні «скриньки довіри» або через електронні платформи (наприклад, надіслання електронного листа). З боку адміністрації освітнього закладу обов'язково має відбуватися реєстрація таких «протоколів», створюватися відповідна комісія для розгляду реальної наявності ситуацій, описаних в них, та надаватися обґрунтовані пояснення щодо заходів, вжитих для врегулювання таких ситуацій/ притягнення винних до відповідальності.

Ще одним варіантом дій при профілактиці булінгу для українських закладів освіти може бути впровадження моделі американського педагогу Джона Дьюї (*John Dewey*) «Команда зв'язків» (*Linkcrew*). Фактично, вона передбачає впровадження на рівні окремого закладу освіти «шефів», ким можуть бути діти старших класів, які відрізняються своїм авторитетом, повагою серед інших учнів, мають високі моральні якості. Їх навчають напередодні виконання своїх обов'язків, вони проходять підготовку на предмет спілкування із молодшими учнями. «Шефи» здійснюють кураторство над учнями молодших класів. На одного «шефа» розподіляється 5-7 учнів молодших класів (в середньому). Вони всі зустрічаються на перервах, на спільних шкільних заходах, спілкуються, обмінюються думками. Якщо один із «підопічних» «шефа» є булером, той може своїм авторитетом змусити припинити насильницькі дії. Якщо один із «підопічних» є жертвою, так званий «шеф» може допомогти здобути цій проблемі розголосу або порадити куди звернутися за допомогою. Важливим в цьому аспекті є те, що місця «шефів» мають бути престижними і бажаними, їх поради мають сприйматися як авторитетні завдяки чому й досягається бажаний результат.

Часто діти починають виплескувати свою агресію через те, що не знають куди скерувати свою енергію. Не знаходячи шляхів її витоків на користь суспільству, вони просто «змушені» витратити її хоча б кудись.

Найлегшою формою її реалізації є вчинення цькування своїх однокласників. Здавалось би, сьогодні є велика кількість гуртків/секцій/майстерень/студій, де можна реалізовувати цю енергію та й розвивати творчі/спортивні здібності дитини. Проблема полягає у тому, що переважна більшість із них є платними і далеко не кожна сім'я має фінансові можливості надати змогу своїй дитини відвідувати їх. Навіть не всі гуртки, які позиціонують себе як безоплатні є такими насправді. Тобто навчання в них безкоштовне, та існують численні членські внески, (які можуть бути начебто благодійними), та які, фактично, нав'язують батькам. По-перше, слід посилити контроль з боку органів місцевого самоврядування щодо цього питання. Тобто контролювати збирання «обов'язкових» внесків з учнів закладу позашкільної освіти, що фінансується за рахунок місцевого бюджету. По-друге, проводити інформування батьків щодо законності та необхідності їх сплати.

Досліджуючи судові рішення в справах булінгу, ми звернули увагу на те, що досить часто жертвами булінгу стають діти, батьки яких мають конфлікт з іншими батьками або педагогом. Так, в справі № 641/1780/19 було встановлено, що мати потерпілої особи «відмовилась здавати грошові кошти на потреби за вимогою вчителя та батьківського комітету, у зв'язку з чим її дитину почали цькувати та нехтувати спілкуванням із нею» [16]. За такої ситуації керівництво школи відреагувало пропозицією перевести дитину до іншого навчального закладу. Тому потрібно проводити бесіди не тільки з дітьми, але й з батьками та педагогічним складом. На жаль, директор даної школи відмовилась від нашої пропозиції провести інтерактивні заняття для учнів та, за потреби для батьків. Така позиція адміністрації свідчить про надання перевазі замовчуванню проблеми її попередженню.

Правильна організація дозвілля дітей є одним з ефективних профілактичних заходів в протидії булінгу. Тому державна політика має сприяти розвитку та здійснювати фінансування закладів позашкільної освіти, спортивних секцій. З цього боку, необхідно посилити інформування населення (залучати рекламу через соціальні мережі та веб-портали)

стосовно функціонування таких закладів, де школярі можуть цікаво та корисно проводити вільний час. Позашкільна зайнятість дітей дозволить оптимізувати їх вільний час, розвивати їх творчі, спортивні та наукові здібності, розширювати їх кругозір та не залишати час та бажання займатися тим, що може завдати шкоди іншим.

Основною причиною булінгу є відмінність, несхожість жертви з іншими: нетиповість зовнішності, поведінки, одягу, стилю, соціального стану тощо. Тобто, фактично, цькуванням діти реагують на особливості жертви; на те, що відрізняє її від інших. Виходячи із цих міркувань, можна зробити припущення, що шляхом виховання толерантного відношення один до одного можна щонайменше мінімізувати випадки булінгу, просто навчившись з повагою ставитися до індивідуальності та неповторності кожної людини. Саме така методика ефективно діє у Швеції, де дітей виховують у дусі поваги до інших. Тому антибулінгові програми там застосовуються як додаткові заходи. Вміння нормально ставитися до особливостей кожної людини, адекватних способів її самовираження є надзвичайно важливим. Та разом із тим, одним із джерел нав'язування таких «стандартів однаковості» є сама школа (наприклад, шкільна форма). Незважаючи на скасування Президентом України обов'язкового носіння шкільної форми, в деяких школах це правило діє і досі, а діти, які чинять опір, піддаються булінгу з боку адміністрації школи. Нажаль, даний факт був нами зафіксований під час проведення лекції-тренінгу для 6 класу, учениця якого в ході приватної бесіди розповіла про постійне цькування її з боку вчителів. Після звернення до адміністрації школи завучем було рекомендовано провести для учениці бесіду з психологом, а от директор запропонував дівчині перевестись до іншої школи. Можна відзначити не зовсім адекватну реакцію на ситуацію, що ще раз підтверджує необхідність проведення навчання не тільки для школярів, але й для педагогів та адміністрації школи.

З одного боку, можна сказати, що це дисципліна, а з іншого – ніщо

інше як нехтування індивідуальністю кожної окремої дитини. Фактично від самої школи дитині прививають необхідність підкорюватися існуючій системі, і не виражати жодних заперечень, деякою мірою руйнуючи її особистість. Мінімальні правила мають існувати, але не ті, що доходять до абсурду. Діти виховуються, і у школі в тому числі, уже з відчуттям постійної вини, страху. Невідповідність прийнятим стандартам є проблемою менталітету цілої нації. Має виховуватися від самого народження культура поваги до всіх, прийняття людини, якою б вона не була у фізичному чи у духовному плані.

Реагування у разі виникнення реальної ситуації булінгу більш доцільно проводити у два етапи. На першому – жертва (наприклад, з батьками) має звертатися до адміністрації школи для проведення «внутрішнього» розслідування. Воно передбачає залучення всіх сторін (разом із спостерігачами) та створення спеціальної комісії (це передбачено законом), яка надає за підсумками відповідні висновки. А вже на другому етапі слід звертатися до поліції із відповідними документами, наданими комісією. Така практика вважається більш ефективною, оскільки часто при нівелюванні першого етапу – розслідування в органах поліції не знаходить свого логічного завершення у формі притягнення винних до відповідальності через відсутність достатньої кількості доказової бази.

Вважаємо також за доцільне внести доповнення до:

- Зasad державної політики України в галузі прав людини, включивши до нього напрямки захисту прав дитини, створення сприятливого середовища у освітніх закладах та протидію булінгу;
- Національної стратегії у сфері прав людини, включивши до очікуваних результатів стратегічного напрямку «Забезпечення прав дитини» положення: «забезпечено запобігання випадків булінгу у закладах освіти».

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження конституційно-правових засад протидії булінгу в Україні можемо зробити такі висновки:

1. Булінг є конституційно-правовим деліктом, який посягає на низку конституційних прав і свобод людини, як-от: право на життя, право на повагу людської гідності, право на особисте та сімейне життя, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право власності, право на освіту тощо. Булінг – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Його основними ознаками є: систематичність (повторюваність); наявність сторін – кривдника (булера), потерпілого (жертви булінгу), спостерігачів; наслідки у вигляді заподіяння фізичної або психічної шкоди. Виокремлюють такі види булінгу: фізичний, психологічний, економічний, сексуальний, із застосуванням засобів електронних комунікацій (кібербулінг).

2. Основною причиною булінгу є прагнення особи завоювати авторитет серед однолітків. При цьому проблема булінгу – це проблема колективу, а не окремої дитини. Якщо клас згуртований та дружний, то випадки агресії з боку однієї дитини будуть знівельовані або засудженням таких дій, або невідтримкою авторитету агресора. Відсутність реакції спостерігачів є «сигналом» для булера про те, що така його поведінка є нормальною. Умовою виникнення цькування є недостатнє виховання дітей батьками. Якщо в сім'ї присутнє домашнє насильство і дитина бачить це кожного дня, то як результат вона переносить таку модель поведінки на дитячий колектив. Жорстокість породжує жорстокість. Зустрічається й інша ситуація, за якої булер – це дитина, яку дуже сильно люблять та все їй дозволяють, або до якої просто ставляться байдуже. У будь-якому випадку результат один – це насильство, спрямоване на

однолітків.

3. Організація протидії булінгу в Україні була розпочата прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 р. Булінг було визнано адміністративним правопорушенням, за яке передбачається накладання стягнення у вигляді штрафу або громадських робіт. Крім того, Міністерством юстиції України в рамках проекту «Я маю право» проводиться профілактична робота з протидії булінгу (лекції, тренінги, розроблення агітаційних матеріалів, відеоролики, проведення Всеукраїнського тижня протидії булінгу тощо). Активно в даному напрямі працюють і громадські організації. Та не зважаючи на цю роботу, відсоток жертв булінгу в Україні досить високий – 37,9.

Більшість зарубіжних країн регулює питання протидії булінгу шляхом прийняття окремого закону або внесення даного положення до закону «Про освіту». Проте, як показує практика, більш ефективним є саме спеціальні антибулінгові програми, які включають в себе проведення лекцій з заданої тематики, тренінгів із залученням фахівців (психологів, поліцейських), роздатковий матеріал, відеоігри з симуляцією випадів булінгу тощо. Досить успішною є державна політика скандинавських країн, де спостерігається найменший відсоток кількості випадків булінгу.

4. У рамках проведеного анкетування серед учнів 4-9 класів нами було з'ясовано, що більшість (91%) респондентів знають, що таке булінг, при цьому 23% були спостерігачами булінгу, 17 % – жертвами, 7% – булерами. Найбільш поширеною формою цькування були: образи і глузування –33%; використання прізвиськ –19%; побиття, ляпаси, штовхання –17%. Найчастіше агресорами виступають хлопці (77%). 25% опитаних зазначили, що вчителі або не звертають увагу на ситуацію булінгу, або покладають вирішення цієї проблеми на самих учнів. 47% школярів вважають, що цькування в школі можна уникнути, якщо вчасно помітять дорослі, а 11% – що це неминуче.

5. Станом на вересень 2019 року судами було розглянуто та винесено рішення по 197 справах, з яких в 93 випадках на самого булера чи його батьків

було накладено штраф, у розмірі від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Судова практика має досвід притягнення булера до відповідальності за вчинення цькування, жертвою якого були не тільки однолітки, а й вчитель, коли власне вчитель виступав булером, та адміністрацію школи в особі директора за приховування факту булінгу, неналежного дослідження обставин.

6. Необхідно вивести боротьбу з булінгом на конституційно-правовий (політико-правовий) рівень. З цією метою пропонується:

- внести доповнення до Зasad державної політики України в галузі прав людини, включивши до нього напрямок захисту прав дитини, створення сприятливого середовища у освітніх закладах та протидію булінгу;

- доповнити *очікувані результати* стратегічного напрямку «Забезпечення прав дитини» Національної стратегії у сфері прав людини положенням: «забезпечено запобігання випадків булінгу у закладах освіти»;

- доповнити статтю 173⁴ КУпАП такою кваліфікуючою ознакою як булінг стосовно особи з інвалідністю у такій редакції: «булінг стосовно особи з інвалідністю, якщо булер знав про інвалідність потерпілого, або потерпілий мав явні ознаки, наявної інвалідності»;

- створити інформаційні стенди в школах із номерами телефону гарячої лінії при булінгу; створити плакати з QR-кодом на електронну платформу, де також можна буде знайти номери телефонів гарячої лінії, а також всю необхідну інформацію щодо булінгу;

- ввести практику «протоколювання» випадків булінгу в школі, передбачивши можливість складання «протоколу подій» з описом ситуації, що трапилася; передбачити можливість подання «протоколу» через відповідні «скриньки довіри» або через електронні платформи (наприклад, надіслання електронного листа);

- приділити увагу освітянським програмам для вчителів стосовно загального вивчення питання булінгу, його можливого припинення в

конкретній ситуації, вжиття необхідних дій для притягнення винних до відповідальності та превентивні заходи;

- реагувати на ситуацію булінгу у два етапи (I – всередині школи створити спеціальну комісію, II – передача всіх матеріалів та висновків комісії у поліцію), оскільки часто при нівелюванні першого етапу справа закривається через відсутність доказової бази;

- проводити інформаційні бесіди з батьками щодо булінгу та його відмінності від конфлікту, з метою вміння правильно реагувати на ситуацію та за потреби, вміння допомогти своїй дитині. В цьому аспекті, вважаємо доцільним проводити активну роботу з батьками шкільного психолога, інформувати їх також за допомогою роздаткового матеріалу;

- перейняти зарубіжну практику зі створення так званих «шефів», які здійснюють кураторство над учнями молодших класів;

- посилити контроль з боку органів місцевого самоврядування щодо збору «обов'язкових» внесків з учнів закладу позашкільної освіти, що фінансується за рахунок місцевого бюджету. Посилити інформування населення стосовно функціонування безоплатних закладів позашкільної освіти, спортивних секцій тощо;

- проводити в школах лекції/тренінги із залученням шкільного психолога щодо протидії булінгу, забезпечити можливість проведення як приватних такі групових зустрічей учнів з психологом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батанова Н. М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 238 с.
2. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки*. 2013. Вип. 114. С. 46-50.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 17.12.2019)
4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 10.11.2019).
5. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. URL: (дата звернення 11.11.2019)
6. Костюк О. Досвід Канади щодо антибулінгової роботи у середній школі. *Порівняльно-педагогічні студії*. № 4 (26). 2015. С. 28-35.
7. Лубенець І. Г. Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів (булінг та його причини). *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 218-223.
8. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/orgaizaciyi-yaki-zajmayutsya-pitanniyami-buingu-v-ukrayini> (дата звернення 23.12.2019).
9. Офіційний веб-портал UNICEF Ukraine. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/uk> (дата звернення 17.12.2019).
10. Офіційний веб-портал United States Government. URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school/index.html> (дата звернення 24.12.2019)
11. Плутицька К. М. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 29(2). С. 78-80.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України № 2657-VIII від 18.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення 20.12.2019).

13. Про засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верховної Ради України № 757-XIV від 17.06.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14> (дата звернення 12.01.2020).

14. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від № 501/2015 25.08.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (дата звернення 15.11.2019).

15. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 21.12.2019).

16. Постанова Комінтернівського районного суду м. Харкова від 13 серпня 2019 року по справі № 641/1780/19(справа про булінг (цькування) учасника освітнього процесу). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83504076> (дата звернення 09.01.2020).

17. Постанова Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 8 жовтня 2019 року по справі № 279/2947/19 (справа про булінг (цькування) учасника освітнього процесу). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84789248> (дата звернення 25.12.2019).

18. Постанова Нетішинського міського суду Хмельницької області від 28 лютого 2019 року по справі № 679/287/19 (справа про булінг (цькування) учасника освітнього процесу). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80220999> (дата звернення 25.12.2019).

19. Рішення Хмельницького окружного адміністративного суду по справі № 560/2057/19 (справа про булінг (цькування) учасника освітнього процесу). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86457592> (дата звернення 21.01.2020).

20. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проєкту

«Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді»: моногр. Київ: Поліграф. центр «Фоліант», 2019. 127 с.

21. Янішевська К. Д., Тимошенко О. О. Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 270-275.
22. Artinopoulou V., Iro M. European Antibullying Network. 2014. 85 p. URL: http://www.antibullying.eu/sites/default/files/wk3_ean_strategy_position_paper_explanatorypaper_final.pdf(дата звернення 11.11.2019)
23. Barbosa de Andrade M. H., Cesarino G. M., Granville-Garcia A.F., Menezes V. A. Bullying among adolescents and school measures to tackle it. *Cad. Saúde Colet.* 2019. Rio de Janeiro Ahead of Print. URL: https://www.researchgate.net/publication/336241039_Bullying_among_adolescents_and_school_measures_to_tackle_it (дата звернення 01.12.2019).
24. Bradford C., Hedberg L. Bullies, the Bullied and Bullying Narratives in Contemporary Fiction. *Cruel Children in Popular Texts and Cultures*. 2018. April. P. 105-125. URL: https://www.researchgate.net/publication/324617008_Bullies_the_Bullied_and_Bullying_Narratives_in_Contemporary_Fiction (дата звернення 15.12.2019).
25. Cederborg A. C., Ringmar Sylwander K., Blom K. A. Research Expanding Current Understandings of Bullying in Sweden. *Pensamiento Psicológico*. 2016. Vol. 14(1). P. 131-146. URL: http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1657-89612016000100011 (дата звернення 17.12.2019).
26. Farmer Th. W., Xie H. Aggression and school social dynamics: The good, the bad, and the ordinary. *Journal of School Psychology*. 2007. Vol. 45(5).P. 461-478. URL: <https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-school-psychology/vol/45/issue/5> (дата звернення 13.11.2019).
27. Health. Grade 9: Interim Edition. A curriculum Guide. Government of Newfoundland and Labrador. Department of Education, 2007. 90 p.
28. Hradova Y. Bullying: notion, signs and causes of occurrence. *Visegrad Jurnal on Human Rights*. 2019. Vol. 4. Part 3. P. 30-35.
29. Matos M., Negreiros J., Simões C., Gaspar T. Violência, Bullying e

Delinquência – Gestão de Problemas de saúdeemmeio escolar. *Lisboa: Coisas de LerEdições*, 2009. P. 98-124.

30. Mephram S. Disabled Children: The Right to Feel Safe. *Child Care in Practice*. 2010. Vol.16 № 1. P. 19-34. URL: https://www.researchgate.net/publication/233307474_Disabled_Children_The_Right_to_Feel_Safe (дата звернення 18.11.2019).

31. Midthassela U.V., Mintonband S.J., O'Moore A.M. Conditions for the implementation of anti-bullying programmes in Norway and Ireland: a comparison of contexts and strategies. *A Journal of Comparative and International Education*.2009. Vol. 39. № 6. P. 737–750. URL: https://www.researchgate.net/publication/254239110_Conditions_for_the_implementation_of_anti-bullying_programmes_in_Norway_and_Ireland_A_comparison_of_contexts_and_strategies (дата звернення 15.12.2019).

32. Olweus D. Bullying in school: Evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American Journal of Orthopsychiarty*. 2010. Vol. 8(1). P. 124-134. URL: https://www.researchgate.net/publication/43180648_Bullying_in_school_Evaluation_and_dissemination_of_the_Olweus_Bullying_Prevention_Program (дата звернення 16.11.2019).

33. Olweus D. Bulling at school: What we know what we can do. New York: Wiley-Black-Well, 1993. 144 p. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/pits.10114> (дата звернення 14.11.2019).

34. Roberge G. D. From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy. *eJournal of Education Policy*. 2012. Fall. P. 1-6.

35. Robers, S., Zhang, A., Morgan, R.E., and Musu-Gillette, L. (2015). Indicators of School Crime and Safety: 2014. (NCES 2015-072/NCJ 248036). National Center for Education Statistics, U.S. Department of Education, and Bureau of Justice Statistics, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice. Washington, DC. 189 p. URL: <https://nces.ed.gov/pubs2015/2015072.pdf> (дата звернення 11.12.2019).

36. Rose C.A. Bullying among students with disabilities: Impact and

implications. *Bullying in North American schools: A socio-ecological perspective on prevention and intervention* / D.L. Espelage, S.M. Swearer (eds.). 2nd ed. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2010. P. 34–44.

37. Roussi C., Andreou E., Didaskalou E. Peer aggression and bullying in Greece. *A Global Perspective of Young Adolescents' Peer Aggression and Well-being*. 2019. July. P. 195-206. URL: https://www.researchgate.net/publication/336323593_Peer_aggression_and_bullying_in_Greece (дата звернення 16.12.2019).

38. Salmivalli C. Kärnä A. , Poskiparta E. Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effect on different forms of being bullied. *International Journal of Behavioral Development*. 2011. 35(5). P. 405-411. URL: https://www.researchgate.net/publication/254110592_Counteracting_bullying_in_Finland_The_KiVa_program_and_its_effect_on_different_forms_of_being_bullied (accessed 15.11.2019).

39. Smith, P., Kwak, K., Toda, Y. School bullying in different cultures: Eastern and western perspectives. Cambridge: University Press, (2016).422 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/school-bullying-in-different-cultures/8B969B845D40E49ECF3B79B473EF0191> (дата звернення 21.11.2019).

40. Smokowski P.R., Kopasz K.H. Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children and Schools*. 2005. Vol. 27 (2). P. 101–109.

ДОДАТКИ

Додаток № 1

**Інфографіка, представлена Міністерством юстиції України, щодо
відмінностей булінгу від «не булінгу».¹**

Булінг

- фізичний (штовхання, підніжки, бійки, ляпаси, нанесення тілесних ушкоджень)
- психологічний (поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, образливі жарти)
- економічний (крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей, вимагання грошей)
- сексуальний (прізвиська та образи сексуального характеру, погрози)
- кібербулінг (цькування за допомогою мобільних телефонів або в інтернеті)

НЕ Булінг

- фізичні ушкодження, спричинені випадково (під час змагань, гри, тощо)
- необразливі жарти, емоційна спроба вирішити конфлікт, гучні суперечки
- випадкове псування речей
- залицяння (знаки уваги, смикання за косички, прийнятні стосунки хлопчиків та дівчат)
- спори, словесні перепалки, поодинокі образливі коментарі в соціальних мережах

**Булінг має систематичний характер та спрямований на
приниження жертви.**

¹<https://pravo.minjust.gov.ua/ua/articles/1419-sudova-praktika-shhodo-bulingu-vidminnosti-vid-inshih-situacij>

Чим конфлікт відрізняється від булінгу?

Конфлікт	VS	Булінг
- Одноразовий, неповторюваний акт - Незгода, розбіжність думок - Рівність сил здатність кожної зі сторін впливати на процес конфлікту		- Тривалі, повторювані дії - Агресивна поведінка з метою завдати шкоду та принизити - Нерівність сил різниця у фізичному стані, рівні соціально-психологічної адаптованості, стані здоров'я

Не кожен конфлікт є булінгом.

Ситуація, коли одна дитина штовхнула іншу без наміру завдати шкоду - **не є булінгом**.

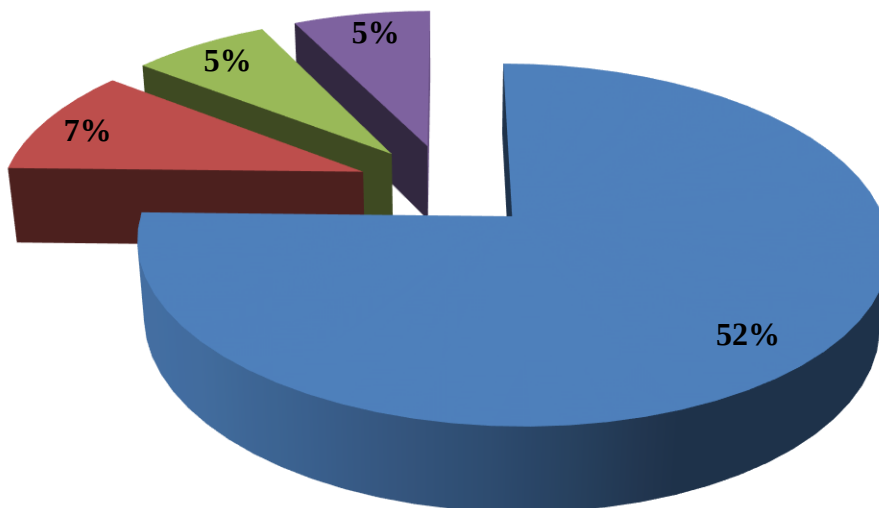
Ситуація, коли дитина навмисно фотографує однокласників в роздягальнях та шантажує або поширює ці фото з метою приниження - **є булінгом**.

Булінг	ознаки:	НЕ Булінг
 Сторони мають чіткі ролі: агресор і постраждала сторона		 Ролі учасників не розподілені
 Повторюваність, з метою приниження		 Поодинокі випадки, без мети завдати шкоди
 Нерівність сил		 Вільне вираження думок кожної сторони

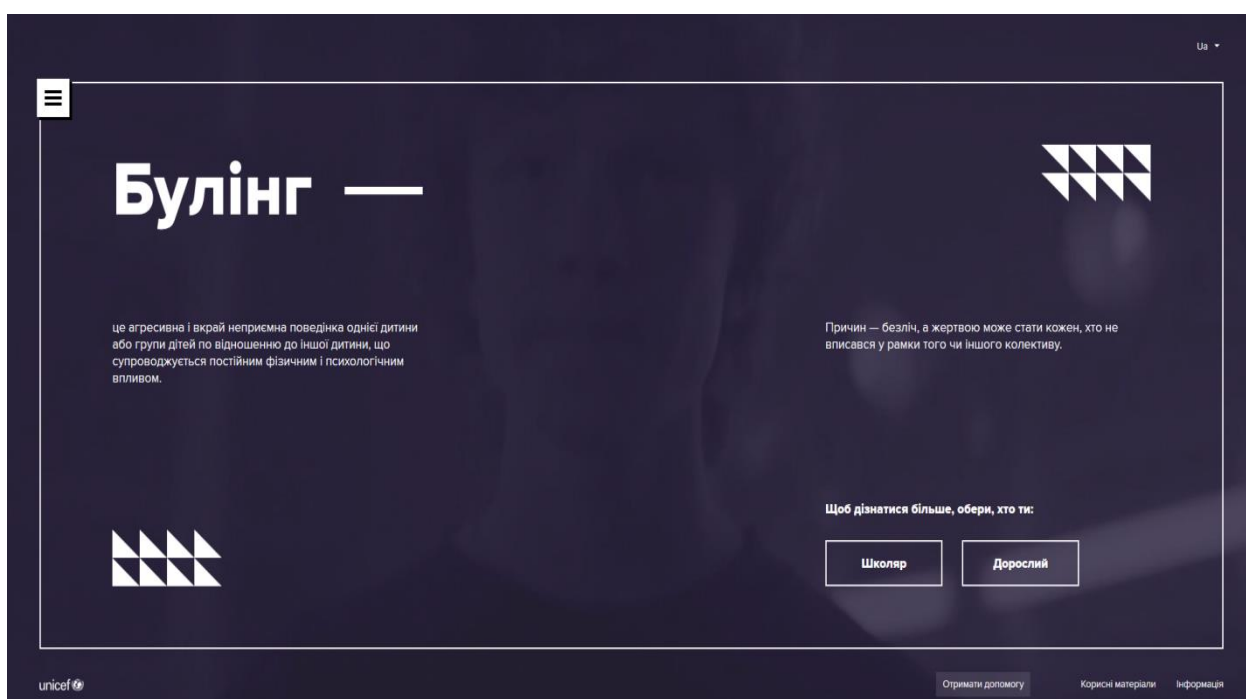
Для того, щоб зрозуміти, чи є булінгом той чи інший випадок, потрібно проаналізувати ролі сторін та мету їхніх дій.

За якими ознаками особи були піддані булінгу

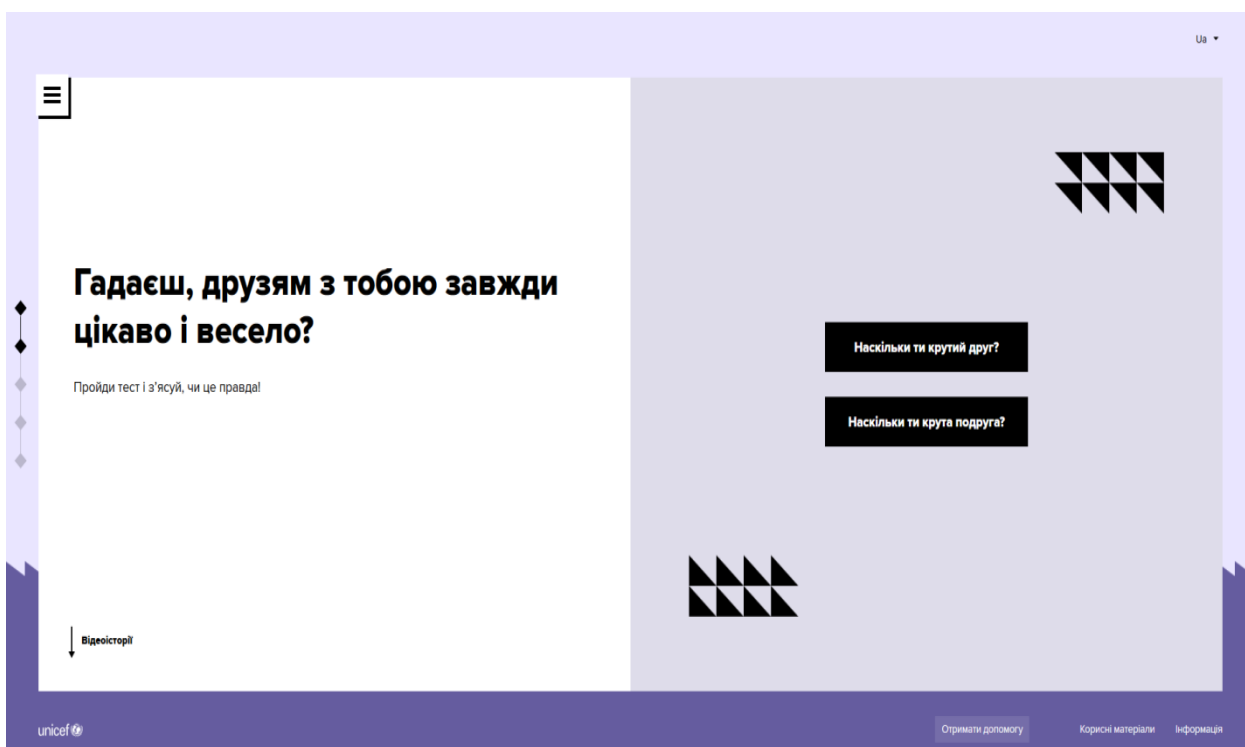
■ через зовнішність ■ через стать ■ через орієнтацію ■ через етнічну належність

Витяг з веб-сторінки UNICEF в Україні²

²www.stopbullying.com.ua

**Зміст анкети, що використовувався для анонімного опитування у
школах м.Харкова протягом вересня-грудня 2019 року
«Булінг та його прояви у шкільному середовищі»**

1. Твій вік

- ☐ 9-10 років
- ☐ 11-12 років
- ☐ 13-14 років
- ☐ 15-16 років

2. Твоя стать

- ☐ Жіноча
- ☐ Чоловіча

3. Чи знав ти до сьогодні, що таке булінг?

- ☐ Так
- ☐ Ні

4. Чи були ви самі учасником булінгу (цькування)?

- ☐ Так, як спостерігач;
- ☐ Так, як жертва;
- ☐ Так, як агресор(ініціатор);
- ☐ Ні, не був

5. Як часто ти був жертвою булінгу за останній час?

- ☐ Я не був жертвою булінгу
- ☐ Це було 1-2 рази
- ☐ 2-3 рази на місяць
- ☐ Один раз на тиждень
- ☐ Декілька разів на тиждень

6. Яким чином тебе цькували?

- ☐ Образи і глузування
- ☐ Ігнорування, бойкотування
- ☐ Використання прізвиськ
- ☐ Побиття, ляпаси, штовхання
- ☐ Моє майно ховали чи знищували
- ☐ Кібербулінг

7. Ти розповідав кому-небудь про те, що тебе цькували?

- ☐ Ні, нікому
- ☐ Так, батькам
- ☐ Так, вчителю
- ☐ Так, друзям

8. Де найчастіше зустрічається цькування?

- ☐ в школі

- ☐ у дворі, на вулиці
- ☐ в соц.мережах, в інтернеті

9. Хто, на ваш погляд, частіше піддається цькуванню (булінгу)?

- ☐ Слабший, який не може дати здачі;
- ☐ Той, хто відрізняється від інших фізично;
- ☐ Той, хто має інший майновий статус (малозабезпечений)
- ☐ Той, хто має свою думку
- ☐ Підліток іншої національності чи раси

10. Хто найчастіше є агресором?

- ☐ Однолітки
- ☐ Група однолітків
- ☐ Старшокласник
- ☐ Група старшокласників

11. Найчастіше агресорами є:

- ☐ Хлопці
- ☐ Дівчата

12. Чи зустрічали Ви ситуації цькування школярів з боку вчителів?

- ☐ так, постійно
- ☐ так, але рідко
- ☐ ні, не зустрічав

13. Як учителі реагують на випадки булінгу?

- ☐ Вчителі вимагають припинити сварки
- ☐ Вчителі не звертають уваги на такі випадки
- ☐ Вчителі покладають вирішення проблеми на самих учнів

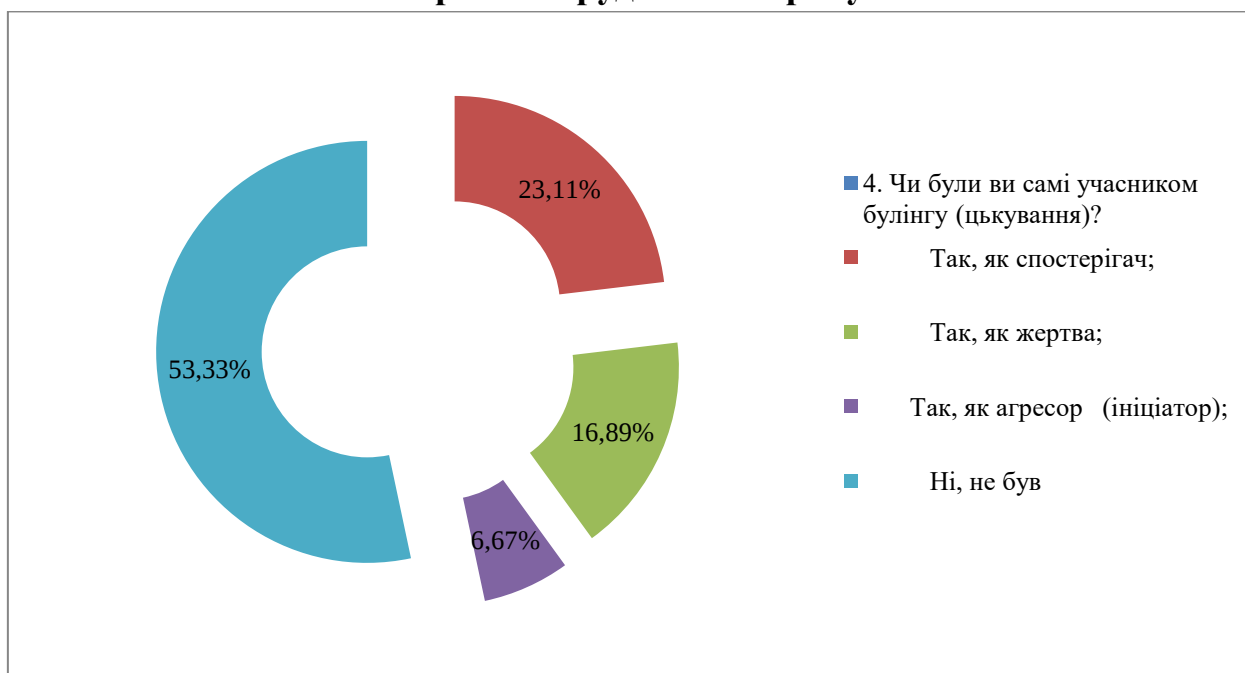
14. Як ви вважаєте, чи можна уникнути цькування в школі?

- ☐ так, якщо вчасно помітять дорослі
- ☐ так, якщо жертва змінить свою поведінку
- ☐ так, якщо покарати агресора
- ☐ ні, це неминуче

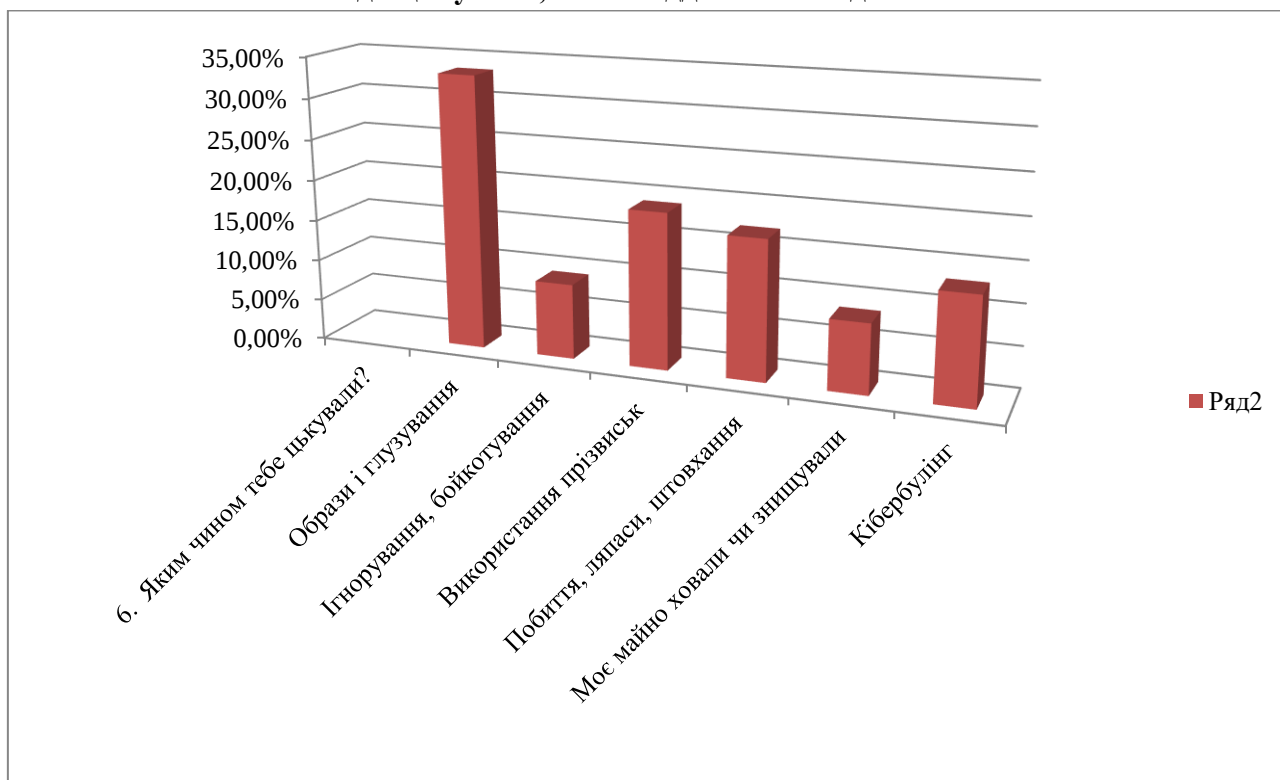
15. Хто, на вашу думку, здатний припинити булінг в освітній організації?

- ☐ адміністрація
- ☐ педагогічний колектив
- ☐ батьки
- ☐ учні

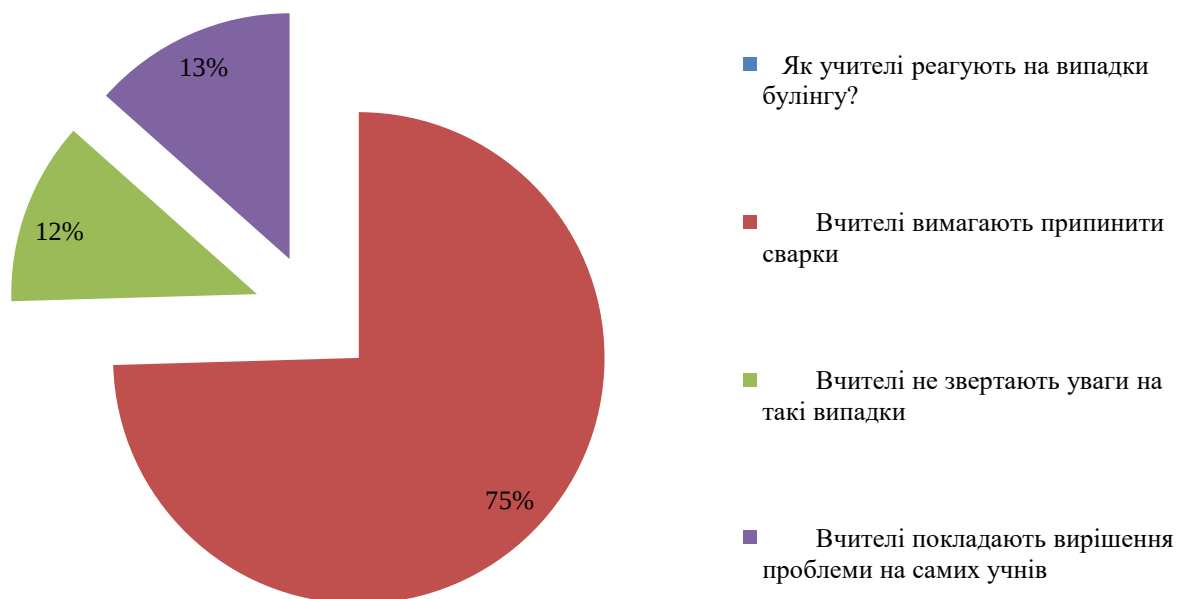
**Результати анкетування підлітків у школах м. Харкова
вересень-грудень 2019 року**

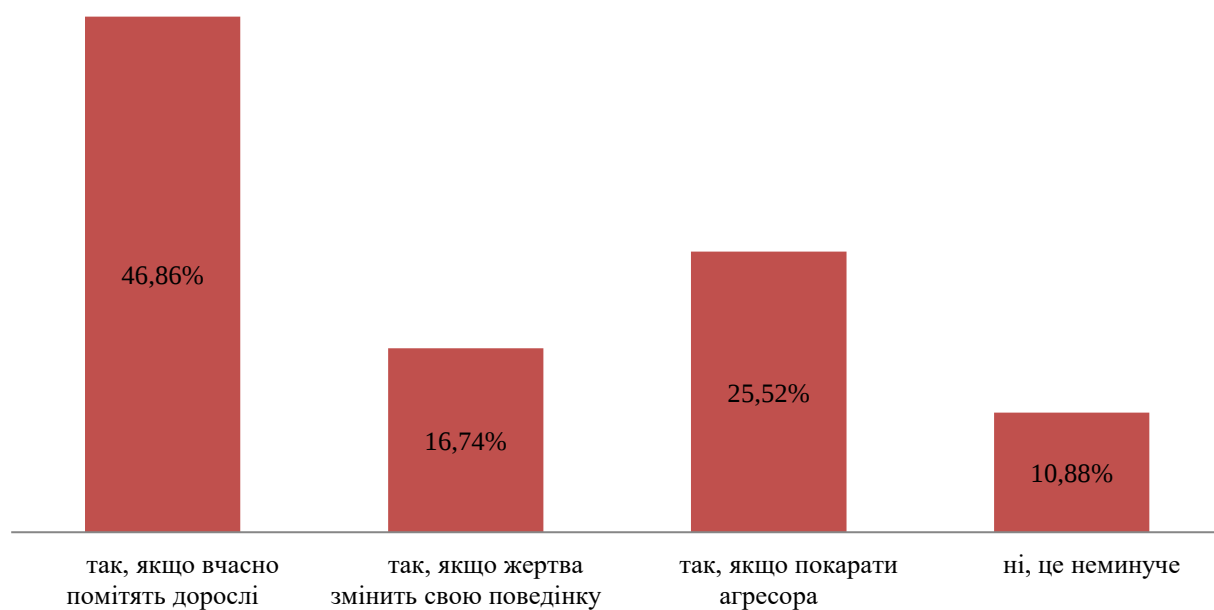
Види цькувань, яким піддавались підлітки

Як учителі реагують на випадки булінгу

Як ви вважаєте, чи можна уникнути цькування в школі?

Результати анкетування 209 підлітків у школах м. Харкова та ХНУ імені В.Н. Каразіна вересень-грудень 2019 року		
№ питання	Кількість	Кількість у %
1. Твій вік		
9-10 років	45	21,53%
11-12 років	65	31,10%
13-14 років	64	30,62%
17 -19 років	35	16,75%
2.Твоя стать		
Жіноча	100	47,85%
Чоловіча	109	52,15%
3.Чи знав ти до сьогодні, що таке булінг?		
Так	190	90,91%
Ні	19	9,09%
4. Чи були ви самі учасником булінгу (цькування)?		
Так, як спостерігач;	52	23,11%
Так, як жертва;	38	16,89%
Так, як агресор (ініціатор);	15	6,67%
Ні, не був	120	53,33%
5. Як часто ти був жертвою булінгу за останній час?		
Я не був жертвою булінгу	142	68,93%
Це було 1-2 рази	42	20,39%
2-3 рази на місяць	8	3,88%
Один раз на тиждень	2	0,97%
Декілька разів на тиждень	12	5,83%
6.Яким чином тебе цькували?		
Образи і глузування	51	33,33%
Ігнорування, бойкотування	14	9,15%
Використання прізвиськ	29	18,95%
Побиття, ляпаси, штовхання	26	16,99%
Моє майно ховали чи знищували	13	8,50%
Кібербулінг	20	13,07%
7. Ти розповідав кому-небудь про те, що тебе цькували?		
Ні, нікому	26	20,97%
Так, батькам	64	51,61%
Так, вчителю	10	8,06%
Так, друзям	24	19,35%
8. Де найчастіше зустрічається цькування?		

в школі	135	57,20%
у дворі, на вулиці	56	23,73%
в соц.мережах, в інтернеті	45	19,07%
9. Хто, на ваш погляд, частіше піддається цькуванню (булінгу)?		
Слабший, який не може дати здачі;	133	47,16%
Той, хто відрізняється від інших фізично;	58	20,57%
Той, хто має інший майновий статус (малозабезпечений)	32	11,35%
Той, хто має свою думку	23	8,16%
Підліток іншої національності чи раси	36	12,77%
10. Хто найчастіше є агресором?		
Однолітки	50	20,16%
Група однолітків	76	30,65%
Старшокласник	52	20,97%
Група старшокласників	70	28,23%
11. Найчастіше агресорами є:		
Хлопці	169	76,82%
Дівчата	51	23,18%
12. Чи зустрічали Ви ситуації цькування школярів з боку вчителів?		
так, постійно	29	13,94%
так, але рідко	77	37,02%
ні, не зустрічав	102	49,04%
13. Як учителі реагують на випадки булінгу?		
Вчителі вимагають припинити сварки	161	74,54%
Вчителі не звертають уваги на такі випадки	26	12,04%
Вчителі покладають вирішення проблеми на самих учнів	29	13,43%
14. Як ви вважаєте, чи можна уникнути цькування в школі?		
так, якщо вчасно помітять дорослі	112	46,86%
так, якщо жертва змінить свою поведінку	40	16,74%
так, якщо покарати агресора	61	25,52%
ні, це неминуче	26	10,88%
15. Хто, на вашу думку, здатний припинити булінг в освітній організації?		
адміністрація	60	20,07%
педагогічний колектив	65	21,74%
батьки	84	28,09%
учні	90	30,10%

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО
CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

Stopbullying

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БУЛІНГУ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Stopbullying

Stopbullying

АНОТАЦІЯ: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому травля і знущання в шкільному середовищі хоча й не нова проблема, але масштаби та глибина цих дій набули значного поширення саме останнім часом. За результатами дослідження, проведеного UNICEF в Україні, станом на липень 2017 року 67% дітей віком від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу лише за останні 2-3 місяці. З урахуванням прийняття нового закону, що регулює діяння, під які підпадає булінг, стає очевидним інтерес не тільки суспільства, але й держави стосовно даного питання. Це дає підстави стверджувати про вкрай актуальний характер врегулювання, подолання та попередження такого явища як булінг. Тому автори ставили собі за мету з'ясувати зміст поняття та ознаки булінгу з метою відмежування його від суміжних понять; дослідити соціально-психологічні причини, умови виникнення та зміст сутнісної небезпеки булінгу. Авторами було досліджено нормативно-правове врегулювання даного явища в Україні та зарубіжних країнах. Проаналізовано Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» та «Про освіту» щодо визначення діянь, які кваліфікуються як булінг. Наведено статистичні дані щодо розповсюдження булінгу у шкільному середовищі та з'ясовано, які недоліки в реалізації виконання заходів протидії булінгу існують в Україні. Зазначена адміністративна відповідальність, що передбачена за вчинення даних дій. Запропоновано оптимальні шляхи вирішення проблеми булінгу з урахуванням зарубіжного досвіду.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: булінг, насильство, кібербулінг, булер, жертва, антибулінгова компанія.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БУЛЛИНГА: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Stopbullying

Stopbullying

Stopbullying

АННОТАЦИЯ: человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью. Поэтому травля и издевательство в школьной среде хотя и не новая проблема, но масштабы и глубина этих действий получили широкое распространение именно в последнее время. По результатам исследования, проведенного UNICEF в Украине, по состоянию на июль 2017 67% детей в возрасте от 11 до 17 лет сталкивались с проблемой буллинга только за последние 2-3 месяца. С учетом принятия нового закона, регулирующего действия, под которые подпадает буллинг, становится очевидным интерес не только общества, но и государства по данному вопросу. Это дает основания утверждать о крайне актуальном характере урегулирования, преодоления и предупреждения такого явления как буллинг.

Поэтому авторы ставили своей целью выяснить содержание понятия и признаки буллинга с целью соотношения его со смежными понятиями; исследовать социально-психологические причины, условия возникновения и содержание сущностной опасности буллинга. Авторами были исследованы нормативно-правовое регулирование данного явления в Украине и зарубежных странах. Проанализированы Закона Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно противодействия буллингу (травле)» и «Об образовании» относительно определения деяний, квалифицируемых как буллинг. Приведены статистические данные по распространению буллинга в школьной среде и выяснено, какие недостатки в реализации выполнения мер противодействия буллингу существуют в Украине. Указана административная ответственность, предусмотренная за совершение данных действий. Предложены оптимальные пути решения проблемы буллинга с учетом зарубежного опыта.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: буллинг, насилие, кибербуллинг, буллер, жертва, антибуллинговая компания.

LEGAL REGULATION OF BULLYING: NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Stopbullying

Stopbullying

ANNOTATION: a person, his life and health, honor and dignity, integrity and security are recognized in Ukraine as the highest social value. Therefore, bullying in the school environment is not a new problem, but the scale and depth of these actions have become widespread in recent times. According to a study conducted by UNICEF in Ukraine, as of July 2017, 67% of children between the ages of 11 and 17 have been experiencing a bullying problem in the last 2-3 months only. With the passage of a new law governing acts that are subject to bullying, it becomes clear that not only the public but also the state is interested in this matter. This gives grounds for claiming the very urgent nature of regulating, overcoming and preventing such a phenomenon as bullying. Therefore, the authors aim to find out the meaning of the concept and the signs of bullying in order to distinguish it from related concepts; to investigate the socio-psychological causes, conditions of occurrence and content of the essential danger of bullying. The authors investigated the legal regulation of this phenomenon

in Ukraine and foreign countries. The Laws of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Countering Bullying (Harassment)” and “On Education” are analyzed to identify actions that qualify as bullying. We provide statistics on the spread of bullying in the school environment and find out what the shortcomings in the implementation of anti-bullying measures are in Ukraine. The administrative responsibility stipulated for the execution of these actions is indicated. The best ways of solving the problem of bullying are offered in the light of foreign experience.

KEY WORDS: bullying, violence, cyberbullying, bully, victim, anti-bullying company.

Булінг серед підлітків є широко розповсюдженою проблемою як в Україні, так і в усьому світі. Жертвою булера може стати будь-яка особа незалежно від статі, кольору шкіри, соціального походження чи віку, проте найбільш вразливою категорією є учні у віці від 11 до 17 років. Булінг зачіпає різні сфери суспільного життя: почуття безпеки у учнів і вчителів, фізичне і психологічне здоров'я, якість і ефективність діяльності, культуру шкільного життя в цілому. Саме тому так важливо зупинити дану проблему, яка вимагає активних дій з боку держави, адміністрації школи та батьків. Травля і знущання в шкільному середовищі, здавалось би, проблема не нова і яскраво характеризує сучасне покоління, але масштаби та глибина цих дій значно розширилися завдяки використанню комп'ютерних технологій. Більше половини дітей в Україні зазнають цькування в підлітковому віці.

За результатами дослідження, проведеного UNICEF в Україні, станом на липень 2017 року 67% дітей віком від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу лише за останні 2-3 місяці. З них 24% дітей були потерпілими, а 48% навіть нікому не розповідали про це [1]. Цифри вражають, адже майже кожна четверта дитина від 11 до 17 років була жертвою булінгу. Зазначені факти підтверджують актуальність нашого дослідження, що пов'язане з проблемою широкого розповсюдження булінгу в шкільному середовищі. Тому мета нашого дослідження полягає у аналізі причин та умов виникнення насильства серед підлітків та вироблення стратегії викорінювання даного явища із суспільства.

Методологічну основу дослідження складають методи загальнонаукового та спеціально-наукового характеру, зокрема: діалектичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, статистичний та інші методи пізнання наукових явищ. Зокрема, порівняльно-правовий метод використовувався для вироблення антибулінгової стратегії в Україні з урахуванням досвіду зарубіжних країн в боротьбі зі шкільним насильством. Статистичний метод наукового пізнання широко застосовувався з метою з'ясування розповсюдженості булінгу в Україні та світі загалом.

Булінг є однією з форм шкільного насильства, прояв якої полягає у значному та стрімкому витопі агресії поміж учасниками освітнього процесу. Власне саме слово «булінг» походить від англійського слова «to bully», що у перекладі на українську означає «залякувати», «цькувати». Смісловий підтекст булінгу полягає у примушуванні когось робити небажані для нього дії, тобто вчиняти дії проти його волі, що вже само по собі є насильством. Зважаючи на специфіку середовища виникнення та рольовий розподіл, булінг є специфічним видом насильства, адже сприятливим середовищем існування цього явища є дитячі та юнацькі колективи, із нестійкими поглядами на життя, надмоціним сприйняттям та вразливою психікою їх учасників. Керівним принципом, на якому ґрунтується булінг є соціальна, майнова або фізична нерівність, а метою – закріплення авторитету шляхом систематичного приниження певної особи. Першими дослідженнями в сфері насильства серед дітей можна вважати книгу шведського лікаря Петера-Пауля Хайнемана «Мобінг. Групове насильство серед дітей і дорослих» (автор. мобінг та булінг розглядаються як слова синоніми). В той же час однією з найвідоміших є робота норвежського психолога Дена Олвеуса «Булінг у школі: вирішення проблеми», яка базувалась на дослідженнях проведених в 1983 році серед норвежських учнів. За даними Д. Олвеуса приблизно 16% дівчаток і 17,5% хлопчиків у всіх розвинених країнах світу 2-3 рази на місяць стають жертвами булінгу в тій чи іншій формі. Аналогічні дослідження проводились у Німеччині, результати яких підтвердили статистичні дані Д. Олвеуса та склали 15 % жертв булінгу серед усіх опитаних.

Д. Олвеус виділив прямий і непрямий булінг, а також зазначив, що прямі знущання часто набувають форми явного фізичного контакту, в якому на жертву відкрито напали, а непрямі знущання – форми соціальної ізоляції та навмисного виключення з діяльності [2, с. 271].

В Україні визначення «булінгу» набуло регламентації з прийняттям Закону України № 2657-VIII від 18 грудня 2018 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». Цей Закон вніс зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення № 8073-1-X від 07 грудня 1984 р. (далі – КУпАП) та Закону України «Про освіту» № 2145-VIII від 05 вересня 2017 р., доповнивши їх статтями про булінг. В наведених нормативно-правових актах булінг (цькування) визначається як діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [3].

Доповненням адміністративних проступків таким діянням як булінг законодавець надає соціальної значущості його негативним проявам та засуджує їх, адже за вчинення булінгу передбачається адміністративна відповідальність. Крім того, склад діяння булінгу передбачає кваліфікуючі ознаки, що підтверджує посилену увагу до кожного окремо існуючого випадку на практиці.

З метою передчасно запобігти випадкам зловживання та встановити чіткі обриси (межі) яке саме діяння слід вважати булінгом, законодавець надає перелік його ознак у Законі України «Про освіту». Законодавчо регламентовані такі типові ознаки булінгу як:

1) систематичність діяння (повторюваність) – одноразове знущання не може вважатися булінгом;
2) наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності) – певні дії принизливого характеру мають бути чітко спрямовані певній особі або певному колу осіб, які будуть виступати в ролі жертви;

3) дії або бездіяльність кривдника, що мають наслідком заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого – в цьому випадку важливим є аспект внутрішнього (суб'єктивного) сприйняття жертвою знущань зі сторони булера [4].

Не тільки в Україні, а й в світі в цілому, спостерігається актуалізація проблеми існування та протидії булінгу, що потребує дієвих якісних перетворень, які значною мірою вплинуть на її подальший перебіг кількісних показників в прогресії скорочення. Деякі держави раніше зреагували на відповідні соціальні процеси прийняттям відповідних законодавчих актів, у тому числі й шляхом внесення змін до закону про кримінальну відповідальність. Всім цим змінам передувало проведення соціологічних опитувань серед учнів (потенційних жертв булінгу), результати яких були вражаючими. Наприклад, за результатами дослідження, проведеного у 2008 році британською компанією Plan International UK на Філіппінах майже 50% дітей піддавалися булінгу, тому у 2013 році владою був прийнятий відповідний акт по боротьбі з булінгом [5]. У 2006 році аналогічний закон був прийнятий у Великобританії, а у 2011 році – у Чилі. Майже у всі державах, крім аспекту власне булінгу (реального, вербального) розглядається проблема кібербулінгу та протидії їй. Також, у деяких країнах, наприклад, у Великобританії та Австрії, вчителі мають нормативно закріплений обов'язок втручатися у конфліктні ситуації [6; 7, с. 14].

Більшість новоприйнятих законів регулюють досить специфічний правовий аспект суспільних відносин: питання морально-психологічних взаємин (вимагаючи прийняття кодексів толерантності шкіл, правил внутрішнього порядку, правил спілкування у колективі). Тобто виходячи із того, що внутрішні правила окремої школи мають впливати на формування морально свідомої, чемної та толерантної особистості, загалом можна сказати, що глобально таким чином формується менталітет цілої нації.

Сутнісна небезпека булінгу як соціального явища вбачається щонайменше у трьох аспектах залежно від ролі учасника конкретної ситуації. Поведінка власне особи-булера (того, хто фактично здійснює активний виток агресії незалежно від характеру та матеріалізації її прояву) створює мікроклімат дозволеності та безкарності за будь-які протиправні вчинки цієї особи як зараз (у конкретній ситуації, що слалася), так і у майбутньому. Такий стан речей може створювати загрозу непорушності та можливості реалізації охоронюваних законом конституційних прав та свобод громадян, а також значною мірою підривати авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування. Поведінка та психологічна обстановка, що формується навколо жертви злочину, у деяких випадках може створювати загрозу непорушності конституційного права на життя особи, провокуючи появу прагнень суїцидального характеру. Відношення до поведінки спостерігачів (свідків) певного агресивного прояву може руйнувати нормальні моральні якості особи, у тому числі милосердя, співчуття, та провокувати появу байдужості до оточуючих.

Соціальна природа булінгу досить багатогранна: нерівність дітей за майновим та владним цензом; наявність фактично неконтрольованої пропаганди насильства, наркотиків, спиртних напоїв – всього, що може бути джерелом або збудником неконтрольованого витоку агресії в учнів, психіка яких і без того є досить хиткою та вразливою; відсутність пропаганди мирного вирішення спорів та урегулювання конфліктів ненасильницьким способом; низький рівень правосвідомості та правової освіченості громадян [8].

У конституційно-правовому аспекті, існування булінгу, як актів систематичного насильства, ставить під загрозу непорушність та можливість реалізації одразу декількох конституційних прав і свобод громадян. Порушення цих цінностей, як правило, стосується жертви. З огляду на те, що булінг є систематичним та «шкільним» видом знущання, можна говорити про мету особи-булера: максимально унеможливити нормальні умови існування його жертви. Тим самим, булер може порушувати такі конституційні права жертви як право на відпочинок (наприклад, під час перерви змушуючи робити своє невиконане домашнє завдання), право на власність (відбираючи телефон чи інші особисті речі), право на повагу його гідності піддається в такому випадку беззаперечному порушенню, а також право на невтручання в особисте та сімейне життя тощо.

У виключних випадках, булінг може ставити під загрозу недоторканість одного із основоположних прав людини – права на життя. Як зазначалося раніше, булер своїми протиправними діями насильницького характеру, які суперечать волі потерпілого та всіляко завдають йому шкоди чи принижують його, провокує виникнення у жертви суїцидальних прагнень (що на думку принижованого позбавляють його настирливих та систематичних страждань), які подеколи можуть реалізовуватися. В такому випадку, наслідки булінгу будуть підлягати регулюванню з боку закону про кримінальну відповідальність. Людина, її життя та здоров'я в Україні згідно Основного Закону визнається найвищою соціальною цінністю [9], відповідно, булінгу, як явищу, що ставить під загрозу найвище благо держави, надається особливе значення.

З психологічної точки зору, небезпека булінгу полягає у тому, що саме шляхом насильства, приниження честі та гідності потерпілого, настирливих образ булер самостверджується, заробляє авторитет в колективі. Тобто, фактично одна із перших життєвих потреб глобального характеру реалізовується насильницьким шляхом у такому ранньому віці. Дитина згодом може не знаходити інших шляхів задоволення своїх, навіть, щоденних потреб, окрім як за допомогою приниження іншої особи.

Спираючись на дані статистики, досить абсурдним вдається твердження про те, що є можливим абсолютне викорінення булінгу як соціального явища на сучасному етапі розвитку суспільства. Більш коректною є мета максимальної мінімізації негативних проявів, їх найбільше скорочення. Остаточне викорінення булінгу як явища соціуму не є можливим, виходячи з того, що за своєю природою булінг є конфліктом. Ще античні філософи (Аристотель, Геракліт, Платон), які вивчали основи суспільного життя, довели, що у будь-якому суспільстві завжди будуть існувати конфлікти, як такі, при поділі і перерозподілі суспільних благ. «Змагання як ревне бажання зрівнятися є чимось хорошим і буває у людей хороших, а заздрість є чимось низьким і буває у людей низьких» [10, с. 95]. Тобто, якщо «перенести» це в дитячий колектив, зрозуміло, що в даному випадку суспільним благом буде виступати авторитет та увага, за яку всі члени колективу будуть прямо чи опосередковано змагатися. Це «змагання» і буде провокувати та утворювати конфлікти.

Першим кроком стратегії протидії булінгу в Україні держава обрала переведення булінгу в ранг адміністративного проступку. Питання полягає у тому, чи буде цей крок ефективним і дієвим відповідно до своєї початкової мети, адже історично прослідковуються непоодинокі випадки, що не завжди суворість з боку закону за вчинення того чи іншого діяння зменшує реальні показники цього явища на практиці (яскравим прикладом слугує запровадження смертної кари як виду покарання за окрему категорію злочинів, які продовжували вчинятися і після її легалізації).

Тому, на нашу думку, кращим варіантом дій буде профілактика булінгу. Саме вжиття превентивних заходів є найефективнішим способом, адже вони попереджають власне конфліктні ситуації булінгу, а відповідно, його імовірні негативні наслідки.

Сьогодні Україна, на відміну від інших держав світу, знаходиться на початковому етапі становлення антибулінгової стратегії. Держава дуже послідовно намагається вдаватися до будь-яких реформ аби вони були максимально дієвими та ефективними, а саме, спочатку, перед запровадженням відповідних законодавчих новел щодо булінгу, уже Міністерством освіти і науки України планувалося проведення циклу навчальних тренінгів для вчителів і школярів щодо попередження булінгу в Україні. Це є достатньо обґрунтованим рішенням, за якого відбувається роз'яснювальна робота серед учасників освітнього процесу про фактичний згубний вплив булінгу та його наслідки. Ще одним із аргументів необхідності проведення подібних програм є те, що під час таких тренінгів вчителів навчають основам правильної зовнішньої й психологічної допомоги всім тим, хто є жертвами цього явища [2, с. 273].

В Україні організаціями, що займаються проблемами булінгу є UNICEF (інформування батьків та дітей про булінг та протидія йому), Благодійний фонд "Kiddo" (протидія булінгу), Громадська організація "Студена" (недискримінаційне навчання), Український інститут дослідження екстремізму (дитяче насильство), Жіночий консорціум України (попередження та подолання насильства в дитячому середовищі), Український фонд "Благополуччя дітей" (вчить дитину захищати себе), Міжнародний жіночий правозахисний центр "Ла Страда-Україна" (протидія насильству в сім'ї та школі) [11].

Як зазначалося раніше, 18 грудня 2018 року у другому читанні Верховною Радою України був прийнятий Закон України № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». КУпАП був доповнений статтею 173-4 яка передбачає адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин за вчинення булінгу [12]. Також передбачені кваліфікуючі ознаки діяння: вчинення таких дій групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Передбачається відповідальність й за неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу [12]. Фактично ця норма покладає юридичний обов'язок на директорів,

голів, завідуючих та інших керівників закладів освіти реагувати на відповідні насильницькі випадки шляхом ініціативного інформування.

Згідно нових змін Законом України «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 р. на керівників освітніх закладів покладається спектр обов'язків щодо протидії булінгу. А саме, вони мають:

- розробляти, затверджувати та оприлюднювати план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти;
- розглядати заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видавати рішення про проведення розслідування; скликати засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) для прийняття рішення за результатами проведеного розслідування та вживати відповідних заходів реагування;
- забезпечувати виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування);
- повідомляти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти [3, 4].

Тобто згідно нововведень, керівник як очільник певного навчального закладу наділяється колом повноважень, що сприяють протидії булінгу на локальному рівні, в рамках конкретного закладу. Він, у свою чергу, при наявності відповідної протиправної ситуації, інформує про такі випадки вищестоящі органи, а також відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування. Таким чином, будується «ступенева» система, за якої центральні органи влади залишаються поінформованими про випадки булінгу в конкретних закладах регіонів. Відповідний обов'язок повідомлення покладається й на педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу [3, 4]. Таким чином в Україні «вибудована» система всесторонньої осудливої реакції на будь-які прояви булінгу в колективах.

Крім того, в Україні під егідою відкритості і прозорості покладається обов'язок кожного закладу освіти забезпечувати на своїх веб-порталах відкритий доступ до планів заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; порядок подання та розгляду (з дотриманням конфіденційності) заяв про випадки булінгу; порядок реагування на доведені випадки та відповідальність причетних до цього осіб [3, 4]. З практичної точки зору це є стратегічно правильним кроком, оскільки з одного боку можливість відкритого доступу до цих ресурсів є одним із способів контролю з боку громадськості, яка не є байдужою до цієї проблеми, а з іншого – практичним «путівником» дій при реальній конфліктній ситуації.

Кожен вітчизняний здобувач в рамках прав, наданих йому освітнім закладом має право на отримання соціальних та психолого-педагогічних послуг як особа, яка постраждала від булінгу (цькування), стала його свідком або вчинила булінг (цькування) [3, 4]. Інститут психологічної допомоги надає можливість особі, що була причетна до вчинення булінгу (власне булер, потерпілий чи свідок) з'ясувати причину виникнення конфліктної ситуації з середини, від самого початку. На практиці це є необхідним інструментом «безпечного» виходу із ситуації, адже насильство і фізичного, і психічного характеру справляє великий вплив на свідомість та психічний розвиток дитини, що може позначитися на її світосприйнятті у майбутньому. Тобто захищаються права потерпілих від булінгу та створюються всі умови якісного, неупередженого розслідування ситуацій підліткового насильства та цькування. Якщо дитина стала потерпілим або свідком булінгу вона може звернутися до директора школи, який вже буде зобов'язаний зі своєї сторони вживати певних заходів, у першу чергу інформаційного характеру. Також потерпілий може звернутися до соціальної служби у справах сім'ї, дітей та молоді, зателефонувати на гарячу лінію протидії насильства в сім'ї та захисту прав дітей, до Національної поліції, а також до Центру безоплатної правової допомоги.

Сьогодні, в усіх школах є психологи та соціальні працівники, які здійснюють соціальний патронаж задля виявлення та попередження шкільного цькування. Вони провадять декілька видів діяльності щодо попередження булінгу: початкові лекції, роз'яснювальні бесіди, тестування, для молодших вікових категорій – розмальовки, картинки тощо. Також є можливим надання комплексної допомоги певній родині (прийом дитини у психолога проводиться разом із батьками для допомоги у взаєморозумінні).

Аналізуючи досвід Канади у врегулюванні даної проблеми, можна зазначити, що на сьогоднішній день канадські школи відходять від принципу нульової толерантності до більш конструктивного превентивного принципу для подолання булінгу. Підхід нульової толерантності полягав у жорстких санкціях проти учнів, які ініціювали булінг (відсторонення від навчання або виключення зі школи) [13, с. 1]. Поширеною практикою профілактики та протидії булінгу в ході аудиторної діяльності є запрошення гостей-експертів. Це може бути психолог, соціальний працівник, поліцейський, який співпрацює зі школою. Такі заняття присвячуються питанням законодавства, яке визначає правила поведінки підлітків [14, с. 84]. Велика увага в канадських школах приділяється поширенню антибулінгових ресурсів: на веб-сайтах шкіл розміщуються матеріали для учнів, учителів та батьків; шкільний та класний інтер'єр оформляється антибулінговими плакатами, стінгазетами, листівками. Для

здійснення моніторингу проблеми булінгу в школі регулярно проводиться анкетування учнів, їхніх батьків та вчителів; ведеться журнал для запису кількості випадків та заяв, які надійшли від батьків; ситуація обговорюється на зібраннях учителів [15, с. 34].

США демонструє дещо інший підхід: влада у своїй політиці виходить із того, що не обов'язково створювати тисячі офіційних антибулінгових програм, можна просто включити деякі її компоненти в повсякденне навчання. Тобто кожен урок прямо чи опосередковано торкається теми булінгу, виховання толерантності і поваги у колективі: це або спеціальний урок зі спеціалізованою темою про булінг та його наслідки або цікаві інтерактиви, які допомагають учням відчувати себе у єдиному колективі [16].

У Норвегії антибулінгова кампанія має назву «Zero» («нуль»). Вона передбачає досить нетиповий підхід до такої протидії, зокрема, у кожній окремій школі створюється спеціальна рада, куди входять представники педагогічної ради, декілька батьків, деякі учні, а очолюється вона директором школи. Такий різний склад представників, на думку влади, має забезпечити найбільш комплексний підхід попередження та виявлення випадків булінгу [17, с. 744].

Великі сумніви щодо ефективності реального функціонування викликає той аспект, що адміністративне стягнення у вигляді штрафу, передбачене за булінг, фактично здебільшого покладається на батьків булерів або осіб, що їх замінюють. Наприклад, при вчиненні булінгу малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років та вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють [12]. З юридичної точки зору це є вірним, проте з психологічної точки зору – це буде малоефективним. В даному випадку треба не карати, а пояснювати потенційним булерам, їхнім жертвам та просто свідкам цих дій до чого акти насильства в кінцевому випадку можуть привести. А наслідки є неприємно вражаючими: для жертв булінгу це починається з психологічної травми і закінчується суїцидом, для булера адміністративна відповідальність може стати реальним строком вже за кримінальним законодавством.

Нажаль, є сумнівною дієвість допомоги психолога, адже часто у школі працюють психологи без необхідного професійного досвіду (випадки цькування вважаються одними з найскладніших випадків з професійної точки зору, а тим більше, коли воно відбувається у дитячому колективі), тому учні просто не сприймають їхні поради та рекомендації належним чином.

Важливим аспектом, якому не приділяється достатня кількість уваги на практиці, є, на нашу думку, робота кваліфікованого психолога не тільки з дітьми, а й з їх батьками, оскільки вони можуть опосередковано бути причетними до булінгу. Вже неодноразово наголошувалося на тому, що небезпека булінгу полягає у тому, що справляється надпотужний вплив на психіку дитини, який може мати наслідки в її житті у майбутньому. Тому батьки також не завжди можуть адекватно оцінювати ситуацію, до якої причетна їх дитина. Вкрай важливим є те, аби батьки також були залучені до психологічної допомоги, що надається дитині, адже часто надemoційний прояв агресивної поведінки булера є реакцією на непорозуміння в сім'ї.

Ще одним нюансом сучасної практики, на нашу думку, є те, що більшість антибулінгових заходів спрямовані на припинення ситуації, що вже сталася, та притягнення до відповідальності винних осіб. Цілком логічно, що такі заходи повинні мати місце, проте, на нашу думку, більш правильно концентрувати увагу саме на попередженні небажаних ситуацій, профілактики їх вчинення. Тож, з практичної точки зору, доцільніше збільшити кількість превентивних заходів: роз'яснювальна робота з боку вчителів, психологів, соціальних працівників, старших підлітків, з боку громадськості, проведення різноманітних інтерактивів, заходів, що сприяють згуртуванню колективу та інше.

Тож, в Україні сьогодні антибулінгова кампанія знаходиться на стадії свого початкового розвитку. Не можна заперечувати ефективність впроваджених та існуючих зараз заходів боротьби із булінгом. Проте досвід передових країн світу доводить те, що пріоритет має надаватися профілактиці існування цього явища, що буде більш дієвим, адже попередивши негативний вплив не треба турбуватися про те, як подолати його наслідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний веб-портал UNICEF в Україні URL: https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html. (дата звернення 18.05.2019)
2. Янішевська К. Д., Тимошенко О. О. Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення. *Науковий юридичний журнал: Правові новели*. 2018. №4. С. 270-275.
3. Закон України № 2657-VIII від 18 грудня 2018 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення 19.05.2019)
4. Закон України № 2145-VIII від 05 вересня 2017 р. «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення 19.05.2019)
5. Офіційний веб-портал Plan International United Kingdom URL: <https://plan-uk.org>. (дата звернення 21.05.2019)
6. Офіційний веб-портал влади Великобританії URL: <https://www.gov.uk>. (дата звернення 22.05.2019)

7. European Antibullying Network –Prof. Vasso Artinopoulou Ph. D.&Mrs. IroMichael. 2014. 85 p. URL: http://www.antibullying.eu/sites/default/files/wk3_ean_strategy_position_paper_explanatorypaper_final.pdf. (дата звернення 18.05.2019)
8. Іваній О. М. Соціальна та кримінально-правова характеристика булінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Випуск 3. Том 2. С. 107-110.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення 23.05.2019)
10. Античные риторики. М.: МГУ, 1978. 352 с.
11. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/orgaizaciyi-yaki-zajmayutsya-pitanniyami-bulingu-v-ukrayini>. (дата звернення 18.05.2019)
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 80731-X від 7 грудня 1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. (дата звернення 22.05.2019)
13. Roberge, G. D. From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy. *eJournal of Education Policy*. Fall 2012. P. 1-6.
14. Health. Grade 9: Interim Edition. A curriculum Guide. Government of Newfoundland and Labrador. Department of Education, 2007. 90 p.
15. Костюк О. Досвід Канади щодо антибулінгової роботи у середній школі. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2015. № 4 (26). С. 28-35.
16. Офіційний веб-портал UnitedStatesGovernment URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school/index.html>. (дата звернення 18.05.2019)
17. Conditions for the implementation of anti-bullying programmes in Norway and Ireland: a comparison of contexts and strategies U.V. Midthassel*, S.J. Mintonband A.M. O'Moore. – Vol. 39, No. 6, December 2009, p. 737–750. URL: https://www.researchgate.net/publication/254239110_Conditions_for_the_implementation_of_anti-bullying_programmes_in_Norway_and_Ireland_A_comparison_of_contexts_and_strategies. (дата звернення 21.05.2019)

REFERENCES

1. Oficijniy veb-portal UNICEF v Ukraïni URL: https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html. (data zvernennja 18.05.2019)
2. Janishevs'ka K. D., Timoshenko O. O. Dejakі problemi protidii bulingu v Ukraïni ta shljahi ih virishennja. *Naukovij juridichnij zhurnal: Pravovi noveli*. 2018. №4. S. 270-275.
3. Zakon Ukraïni № 2657-VIII vid 18 grudnja 2018 r. «Pro vnesennja zmin do dejakih zakonodavchih aktiv Ukraïni shhodo protidii bulingu (c'kuvannju)» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (data zvernennja 19.05.2019)
4. Zakon Ukraïni № 2145-VIII vid 05 veresnja 2017 r. «Pro osvitu» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (data zvernennja 19.05.2019)
5. Oficijniy veb-portal Plan International United Kingdom URL: <https://plan-uk.org>. (data zvernennja 21.05.2019)
6. Oficijniy veb-portal vladi Velikobritanii URL: <https://www.gov.uk>. (data zvernennja 22.05.2019)
7. European Antibullying Network –Prof. Vasso Artinopoulou Ph. D.&Mrs. IroMichael. 2014. 85 p. URL: http://www.antibullying.eu/sites/default/files/wk3_ean_strategy_position_paper_explanatorypaper_final.pdf. (data zvernennja 18.05.2019)
8. Ivaniy O. M. Social'na ta kriminal'no-pravova harakteristika bulingu. *Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Serija: Juridichni nauki*. 2018. Vipusk 3. Tom 2. S. 107-110.
9. Konstitucija Ukraïni vid 28 chervnja 1996 r. (iz zmin.) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>. (data zvernennja 23.05.2019)
10. Antichnye ritoriki. M.: MGU, 1978. 352 s.
11. Oficijniy veb-portal Ministerstva osviti i nauki Ukraïni URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/orgaizaciyi-yaki-zajmayutsya-pitanniyami-bulingu-v-ukrayini>. (data zvernennja 18.05.2019)
12. Kodeks Ukraïni pro administrativni pravoporushennja № 80731-X vid 7 grudnja 1984 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. (data zvernennja 22.05.2019)
13. Roberge, G. D. From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti -bullying policy. *eJournal of Education Policy*. Fall 2012. P. 1-6.
14. Health. Grade 9: Interim Edition. A curriculum Guide. Government of Newfoundland and Labrador. Department of Education, 2007. 90 p.
15. Kostjuk O. Dosvid Kanadi shhodo antibulingovoï roboti u serednij shkoli. *Porivnjaj'no-pedagogichni studii*. 2015. № 4 (26). S. 28-35.
16. Oficijniy veb-portal UnitedStatesGovernment URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school/index.html>. (data zvernennja 18.05.2019)
17. Conditions for the implementation of anti-bullying programmes in Norway and Ireland: a comparison of contexts and strategies U.V. Midthassel*, S.J. Mintonband A.M. O'Moore. – Vol. 39, No. 6, December 2009, r. 737–750. URL: https://www.researchgate.net/publication/254239110_Conditions_for_the_implementation_of_anti-bullying_programmes_in_Norway_and_Ireland_A_comparison_of_contexts_and_strategies. (data zvernennja 21.05.2019).

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РЕГУЛЮВАННЯ БУЛІНГУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Stopbullying

Анотація: Знущання в шкільному середовищі – проблема не нова, але її масштаби набули масовості останнім часом. За результатами дослідження UNICEF в Україні у 2017 р. 67% школярів стикалися з булінгом лише за останні 2-3 місяці [1]. З урахуванням прийняття нового закону стає очевидним інтерес не тільки суспільства, але й держави стосовно цього питання.

Ключові слова: булінг, кібербулінг, протидія шкільному насильству, булер, жертва булінгу, шкільна агресія.

Abstract: Bullying in the school environment isn't new problem, but its scale has become massive lately. According to a UNICEF study in Ukraine in 2017 67% of schoolchildren faced bullying only in the last 2-3 months [1]. Taking into account the adoption of the new law, the interest of not only society, but also the state in this matter becomes obvious.

Key words: bullying, cyberbullying, counteraction school violence, buller, bullying victim, school aggression.

Будь-яка держава світу, в прагненні до свого прогресивного розвитку, приділяє значиму увагу проведенню освітянських програм для дітей та молоді. З цією метою створюються школи, дитячі садки та інші освітні заклади, в яких діти проводять вагому частину свого часу. Саме вони виступають основоположним джерелом соціалізації особи, а також значною мірою сприяють формуванню її особистих морально-психологічних якостей. Та разом із тим, так зване «шкільне середовище» може й негативною мірою впливати на особистість, у тому числі й на розвиток її соціально-психологічних якостей. При чому, у даному контексті йдеться не тільки про прояви агресивної (ворожої) поведінки учнів як учасників освітнього процесу, а й про ігнорування чи недостатньо дієве реагування задля пригнічення таких негативних проявів з боку педагогічного колективу та адміністрації шкіл. Ці всі явища є проявами актуальної у сучасному світі, у першу чергу, соціальної категорії – булінгу.

Булінг є однією з форм шкільного насильства, прояв якої полягає у значному та стрімкому вибої агресії поміж учасниками освітнього процесу. Смысловий підтекст булінгу полягає у примушуванні когось робити небажані для нього дії, тобто вчиняти дії проти його волі, що вже само по собі є насильством. Зважаючи на специфіку середовища виникнення та рольовий розподіл, булінг є специфічним видом насильства, адже сприятливим середовищем існування цього явища є дитячі та юнацькі колективи, із нестійкими поглядами на життя, надемоційним сприйняттям та вразливою психікою їх учасників. Керівним принципом, на якому ґрунтується булінг є соціальна, майнова або фізична нерівність, а метою – закріплення авторитету шляхом систематичного приниження певної особи в її присутності та присутності інших осіб.

В Україні поняття булінгу визначено законодавчо, крім того дане діяння переведено в ранг адміністративно караних. Доповненням адміністративних проступків таким діянням законодавець надає соціальної значущості його негативним проявам та засуджує їх, адже за вчинення булінгу передбачається адміністративна відповідальність.

Сутнісна небезпека булінгу, як соціального явища, вбачається щонайменше у трьох аспектах залежно від ролі учасника конкретної ситуації. Поведінка власне особи-булера (того, хто фактично здійснює активний виток агресії незалежно від характеру та матеріалізації її прояву) створює мікроклімат дозволєності та безкарності за будь-які протиправні вчинки цієї особи як зараз (у конкретній ситуації, що слалася), так і у майбутньому. Такий стан речей може створювати загрозу непорушності та можливості реалізації охоронюваних законом конституційних прав та свобод громадян, а також значною мірою підривати авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування. Поведінка та психологічна обстановка, що формується навколо жертви злочину, у деяких випадках може створювати загрозу непорушності конституційного права на життя особи, провокуючи появу прагнень суїцидального характеру. Відношення до поведінки спостерігачів (свідків) певного агресивного прояву може руйнувати нормальні моральні якості особи (у тому числі

милосердя, співчуття тощо) та провокувати появу байдужості, у тому числі до ключових правил співжиття.

Сутність соціального парадоксу булінгу полягає у тому, що всі ці фактори його активізації не є для українського суспільства достеменно новими. За загальним правилом, при зростанні негативних якісних та кількісних показників певних факторів – одразу активізується й сама проблема. Із булінгом зовсім нетипова ситуація. Адже і проблема соціального та майнового розшарування існувала завжди, і всі інші соціально-психологічні фактори також, проте виразу булінгу як такого, проблема «шкільного насильства» набула тільки останнім часом.

Кібербулінг (або як його ще називають «агресія он-лайн») є підвидом булінгу, досить новітньою формою приниження, заподіяння страждань, страху, тривоги потерпілому, учаснику освітнього процесу, за допомогою засобів електронних комунікацій (у тому числі мережі Інтернет). Підвищена небезпека кібербулінгу як виду булінгу полягає у тому, що фактично діяння вчиняються в межах віртуального простору, проте наслідки мають місце в реальному світі та приниження зазнає реальна людина.

Проблема існування булінгу беззаперечно потребує пошуку шляхів її вирішення. Проте, спираючись на дані статистики, досить абсурдним вдається твердження про те, що є можливим абсолютне викорінення булінгу як соціального явища на сучасному етапі розвитку суспільства. Більш коректною є мета максимальної мінімізації негативних проявів, їх найбільше скорочення. Остаточне викорінення булінгу як явища соціуму не є можливим спираючись на те, що за своєю природою булінг є конфліктом, який завжди існує в суспільстві.

Сьогодні Україна знаходиться на початковому етапі становлення антибулінгової стратегії. За новоприйнятими законами щодо протидії боулінгу керівник як очільник певного навчального закладу наділяється колом повноважень, що сприяють протидії булінгу на «місцевих» рівнях, в рамках конкретного закладу. Він, у свою чергу, при наявності відповідної протиправної ситуації, інформує про такі випадки вищестоящі органи, а також відповідні органи державної влади та

місцевого самоврядування. Таким чином, будується «ступенева» система, за якої центральні органи, перебуваючи в столиці, залишаються поінформованими про випадки булінгу в конкретних закладах регіонів. Відповідний обов'язок повідомлення покладається й на педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу. Таким чином в Україні «вибудована» система всесторонньої осудливої реакції на будь-які прояви булінгу в колективах.

Візьмімо до уваги Канаду. Сьогодні канадські школи відходять від принципу нульової толерантності у подоланні проблеми булінгу (поширений у 1990-х роках) до більш конструктивного превентивного принципу для подолання булінгу. Підхід нульової толерантності полягав у жорстких санкціях проти учнів, які ініціювали булінг (відсторонення від навчання або виключення зі школи) [3, с. 1].

У США дещо інший підхід. Влада у своїй політиці виходить із того, що не обов'язково створювати тисячі офіційних антибулінгових програм, можна просто включити деякі її компоненти в повсякденне навчання. Тобто кожен урок прямо чи опосередковано торкається теми булінгу, виховання толерантності і поваги у колективі: це або спеціальний урок зі спеціалізованою темою про булінг та його наслідки або цікаві інтерактиви, які допомагають учням відчувати себе у єдиному колективі.

У Норвегії антибулінгова кампанія має назву «Zero» («нуль»). Вона передбачає досить нетиповий підхід до такої протидії, зокрема, у кожній окремій школі створюється спеціальна рада, куди входять представники педагогічної ради, декілька батьків, деякі учні, а очолюється вона директором школи. Такий різний склад представників, на думку влади, має забезпечити найбільш комплексний підхід попередження та виявлення випадків булінгу [4, с. 744].

Отже, не можна заперечувати ефективність впроваджених та існуючих зараз заходів боротьби із булінгом. Проте досвід передових країн світу доводить те, що пріоритет має надаватися профілактиці

існування цього явища, що буде більш дієвим, адже попередивши негативний вплив не треба турбуватися про те, як його подолати. Також, досить багато заперечень викликає адміністративне стягнення у вигляді штрафу для батьків, оскільки в більшості випадків для самих правопорушників (дітей) це вдається малоефективним. Слід також зазначити про важливість роботи саме висококваліфікованих психологів, що мають відповідні навички, необхідні для ефективного впливу на булерів. Позитивним буде крок роботи психолога не тільки власне з учнями, а й їх батьками для виявлення і подолання психологічної проблеми, що може бути причиною булінгу.

Література

1. Офіційний веб-портал UNICEF в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html.
2. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/orgaizaciyi-yaki-zajmayutsya-pitanniyami-bulingu-v-ukrayini>.
3. Roberge, G. D. From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy. eJournal of Education Policy. - Fall 2012. - P. 1-6.
4. Conditions for the implementation of anti-bullying programmes in Norway and Ireland: a comparison of contexts and strategies U.V. Midthassel*, S.J. Mintonband A.M. O'Moore. – Vol. 39, No. 6, December 2009, p. 737–750.

Stopbullying

Stopbullying

Stopbullying

Сутнісна характеристика поняття та міжнародний досвід протидії кібермобінгу

Передові досягнення у сучасному світі суттєво розширили спектр можливостей кожного члена суспільства, у тому числі в напрямку електронних комунікацій. Проте, незважаючи на існуючі позитивні здобутки, людство отримало нову сферу зловживання правами та здійснення інших незаконних операцій. Одним із видів зловживань є кібермобінг, як вид насильства.

Власне мобінг є одним із різновидів морального насильства. Його прояв полягає у систематичному приниженні, цькуванні, психологічному терорі співробітника в колективі, зазвичай з метою звільнення. Сама дефініція «мобінг» походить від англійського «mob» (натовп) [1, с. 42–43].

Кібермобінг (або як його ще називають «агресія он-лайн») є підвидом мобінгу, досить новітньою формою приниження, заподіяння страждань потерпілому (працівнику) за допомогою засобів електронних комунікацій (у тому числі мережі Інтернет) іншими співробітниками робочого колективу. Кібермобінг характеризується специфічними засобами вчинення насильницьких дій. На практиці такими засобами можуть виступати мобільні телефони, ноутбуки, планшети, електронна пошта, акаунти соціальних мереж, програми незаконного отримання інформації (у тому числі піратський контент) та інші пристрої.

Підвищена небезпека кібермобінгу полягає у тому, що фактично діяння вчиняються в межах віртуального простору, проте наслідки

мають місце в реальному світі та приниження зазнає реальна людина. Крім того, така небезпека підкріплюється доступом до мережі Інтернет майже в будь-якому місці земної кулі та можливістю доступу до неї широких верств населення, що в перспективі може надати більш масштабні обсяги поширення інформації (порівняно із поширенням інформації у вербальній формі).

В Україні напрям протидії кібермобінгу, в рамках здійснення урядової політики, не є таким актуальним, як в інших країнах світу. Будь-яке законодавче врегулювання (у тому числі законодавче закріплення кібермобінгу як правопорушення) з цього питання є відсутнім. Тобто фактично наразі в Україні не існує правового механізму захисту працівників від мобінгу на робочому місці.

Серед країн Східної Азії новелу до свого законодавства щодо протидії кібермобінгу включила Південна Корея. У 2007 році її парламентом був розроблений законопроект, спрямований на боротьбу проти мобінгу в Інтернеті [2].

Серед країн Європи особливою активною державною політикою щодо протидії кібермобінгу відзначилася Німеччина. Кібермобінг у Німеччині не має об'єктивної сторони як окремого складу злочину, але разом із тим, окремі його прояви є караними.

Щодо Сполучених штатів Америки, то в штаті Міссурі в 2008 році був прийнятий закон щодо протидії кібермобінгу, прийняття якого було викликано самогубством працівника одного з підприємств, що мало широкий суспільний резонанс [3].

В 2011 році у Вашингтоні відбувся антимобінг-саміт, активну участь в якому брали представники Facebook. Результатом проведення цього саміту стало прийняття рішення керівниками соціальної мережі Facebook про створення відділу медіації у спорах.

Власне сама співпраця урядів держав із керівниками світових соціальних мереж буде ефективним засобом здійснення заходів протидії кібермобінгу, оскільки більшість випадків кібермобінгу відбувається у площині соціальних мереж, а значна частина населення, що працює в колективах, і є користувачами цих соціальних мереж.

Отже, проблема кібермобінгу є, для України, відносно новою в тому образі, в якому вона постає перед нами зараз. Проте, як бачимо, на прикладі інших країн світу, навіть, своєчасне законодавче закріплення певних стратегій протидії кібермобінгу не дає гарантії того, що про-

Stopbullying

блема викоріниться. Центральним стрижнем концепції, у тому числі законодавчого регулювання та міжнародного співробітництва, має бути морально-психологічний підхід до явища кібербулінгу.

Список бібліографічних посилань

1. Трюхан О. А. Захист працівників від мобінгу на робочому місці: теоретико-правовий аспект. 2017. № 4. С. 42–46.
2. Südkorea: Gesetze gegen Cyber-Mobbing. URL: <https://www.silicon.de> (дата звернення: 30.10.2019).
3. Straffreiheit für Cyber-Bullying. URL: <https://www.spiegel.de/netzwelt/web/online-haeme-wird-straftat-weltweit-erstes-gesetz-gegen-cybermobbing-a-563115.html> (дата звернення: 30.10.2019).

Одержано 01.11.2019

АНОТАЦІЯ

Україна, ратифікувавши Конвенцію про права дитини 1989 р., визначила, що держава має вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», який було прийнято 18 грудня 2018 р., спрямований на те, щоб захистити дитину від такого виду насильства як булінг в освітньому закладі. Сьогодні проблема цькування набула масового характеру. За останніми даними UNICEF в Україні відсоток жертв булінгу сягнув 37,9. Запровадження в Україні адміністративної відповідальності за вчинення булінгу та статистика судових рішень підтверджують малоефективність заходів у запобіганні цькуванню в освітніх закладах. Важливість вивчення теми також обумовлюється тяжкістю наслідків для потерпілих від шкільного насильства. Тому, вважаємо, що ця тема є вельми актуальною та потребує детального дослідження.

Мета даної роботи полягає у комплексному дослідженні булінгу як загрози конституційним правам і свободам дитини та формуванні пропозицій з удосконалення конституційно-правових засад протидії булінгу в Україні.

Досягнення поставленої мети забезпечується шляхом вирішення наступних **завдань**: дослідити поняття булінгу, виділити його ознаки, проаналізувати види булінгу; визначити причини та умови його виникнення; охарактеризувати досвід України та зарубіжних країн в організації протидії булінгу; провести анкетування серед учнів шкіл м. Харкова на предмет обізнаності та причетності до булінгу; проаналізувати вітчизняну статистику притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення булінгу; надати рекомендації щодо профілактичних заходів з попередження випадків булінгу у освітніх закладах.

Методологічну основу дослідження складають філософські, загальнонаукові і спеціальнонаукові методи. Діалектичний метод складає

основу дослідження та знайшов свій прояв при виявленні особливостей розвитку булінгу в шкільному середовищі (розділ 1). Системно-структурний метод дозволив визначити основні складові булінгу (підрозділ 1.1). Використання порівняльно-правового методу допомогло при проведенні комплексного порівняльно-правового аналізу антибулінгових програм в зарубіжних країнах (підрозділ 2.1). Формально-логічний метод застосовувався для виявлення недоліків вітчизняного законодавства та правозастосовної практики в сфері булінгу (підрозділ 2.1). При формулюванні емпіричної основи дослідження використовувались статистичний метод та метод анкетування (підрозділ 2.2). Зазначені методи використовувались в комплексі, що забезпечило достовірність результатів наукового пошуку.

Загальна характеристика роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, які включають чотири підрозділи, висновків, списку використаних джерел, а також додатків. В розділі I надано характеристику булінгу як конституційно-правовому делікту, виділені його ознаки, форми прояву та види, проаналізовані причини та умови виникнення цього явища. II розділ присвячений вітчизняному та зарубіжному досвіду в організації протидії булінгу, а також недолікам в реалізації заходів протидії булінгу в Україні; зазначаються результати проведеного опитування серед учнів шкіл Харкова на предмет обізнаності та причетності до проблеми булінгу.